

A Research on the Different Glaze Coloring of the Names and Titles of, Royals and Rulers in the Inscriptions on the Tiles of the Buildings of the Timurid and Turkmen Periods of Iran

Zahra Rashednia¹

1. Department of Archaeology, College of Conservation & Restoration, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.
Email: z.rashednia@yahoo.com

Article Info

 <https://doi.org/10.66224/Athar.2039.220.7>

Pp: 89 - 113

Article Type:
Research Article

Article History:
Received: 2025/08/20
Revised: 2025/09/12
Accepted: 2025/09/25

Use your device to scan
and read the article online

Athar Journal

Journal of the Research Center for
Architecture and Urban Heritage, Research
Institute for Cultural Heritage and Tourism
(RICHT), Tehran, Iran.

Owner & Publisher:

Cultural Heritage and Tourism Research
Institute (RICHT), Tehran, Iran.

Journal Homepage: <https://athar.richt.ir/>

Abstract

The coloring of the glaze for the names of royals, rulers, and their titles in the inscriptions of the tiling decoration of buildings from the Timurid and Turkmen periods features a distinctive characteristic compared to other parts of the inscriptions. This unique and little-known feature in this era is raised as an important issue in the current research. Therefore, this article, in addition to introducing the buildings containing this category of tile inscriptions during the Timurid and Turkmen periods of Iran, also studies their characteristics. To achieve these objectives, the research addresses the following questions: What are the buildings containing different glaze colors for the names and titles of royals and rulers in tile inscriptions from the Timurid and Turkmen periods in Iran? What are the characteristics of this part of the inscriptions in terms of glaze coloring, and what is the reason for their use? Data were collected through documentary sources and extensive field observations, and the data and information were analyzed using an interpretive-historical method. The findings of this research indicate that 16 tile inscriptions with this feature were found in 12 buildings from the Timurid and Turkmen periods of Iran. Most of the works belong to Isfahan province (Isfahan, Kashan, Varzaneh), followed by Razavi Khorasan (Taybad, Khargerd Khaf, Mashhad), Yazd (Yazd), and East Azerbaijan (Tabriz) provinces. In the tile inscriptions of these periods, the names and titles of the royals and rulers of the time were often used in a different color, usually within a golden color range (honey, henna, henna-honey-like) and sometimes ochre red with gold-leaf application (tala-chasban). This feature is considered a common tradition in the inscriptions of tile decorations from the Timurid and Turkmen (Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu) periods. The mentioned inscriptions are typically used in the main entrances and porches of the buildings, which implicitly emphasizes the legitimacy of the government and the power of the royals and rulers of that time.

Keywords: Inscription, Glaze Coloring, Timurid and Turkmen Periods, Royals and Their Titles, The Golden Color Range.

Citations: Rashednia, Z., (2026). "A Research on the Different Glaze Coloring of the Names and Titles of, Royals and Rulers in the Inscriptions on the Tiles of the Buildings of the Timurid and Turkmen Periods of Iran". *Athar*, 47(2): 89-113. <https://doi.org/10.66224/Athar.2039.220.7>

Homepage of this Article: <https://athar.richt.ir/article-2-2039-en.html>

© The Author(s)

Copyright © 2026 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Introduction

The practice of employing distinct color schemes for the names and titles of monarchs and rulers is a notable decorative tradition observed in certain ceramic inscriptions. The earliest documented instances of this technique can be traced back to the late Muzaffarid period (793 AH) at the Pamenar Mosque in Kerman. This specific inscription, located on the mosque's entrance portal, features white lettering on a lapis lazuli background adorned with spiral/volute motifs; notably, the name "Al-Sultan Ahmad" is distinguished through the use of a honey-colored glaze. This decorative method reached its zenith during the Timurid and Turkmen (Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu) eras, appearing extensively on entrance portals, iwans, capitals, and column bases.

Consequently, the present study endeavors to identify buildings containing tile inscriptions that utilize distinctive color schemes for royal names and titles during the Timurid and Turkmen periods in Iran, while also examining their stylistic characteristics and functional motivations. The significance of this research stems from the current lack of independent studies on this specific phenomenon. Therefore, by synthesizing all available evidence, this article seeks to introduce and characterize these inscriptions.

To achieve these objectives, the research addresses the following questions: Which buildings in Iran feature tile inscriptions with color-coded royal names and titles from the Timurid and Turkmen eras? What are the specific glazing characteristics of these inscriptions, and what were the underlying reasons for their implementation? The study encompasses 16 specimens distributed across 12 edifices within four provinces: East Azarbaijan (Tabriz), Isfahan (Isfahan, Kashan, Varzaneh), Razavi Khorasan (Taybad, Khargerd, Khaf, Mashhad), and Yazd (Yazd). As such, this article serves as a fundamental precursor to a deeper understanding of this inscription decoration style during the aforementioned period, addressing a significant scholarly gap. The article begins with a brief overview of the political history of the Timurid and Turkmen eras, followed by an introduction to the case studies and an analysis of the sovereigns' names and titles. For enhanced comparative analysis, all studied specimens are compiled in a comparative table, concluding with a comprehensive discussion and synthesis of the findings.

Discussion

The analysis of the studied statistical samples reveals a consistent pattern in the examined inscriptions: the names and titles of sovereigns are rendered in a color distinct from the primary text. This phenomenon constitutes a widespread convention in the epigraphy of Timurid and Turkmen tile decorations. This tradition, which traces its origins to the late Muzaffarid period, reached its zenith during the Timurid and Turkmen eras and continued into subsequent periods, such as the Safavid era. The color differentiation of royal names and titles—often employing honey, henna, or ochre-red hues—serves as a visual emphasis on the ruler's primary status and authority. In certain instances, such as the entrance portal of the Ghiasieh Madrasa in Khargerd, Khaf, the royal name is further embellished with gold-leaf motifs on the tiles. It is highly probable that most such inscriptions originally featured gold-leaf ornamentation over the honey, henna, or ochre glazes, which may have diminished over time or during subsequent restoration processes.

Although subtle variations in the glaze colors of royal names and titles exist, they collectively fall within a spectrum of golden tones, effectively signaling the preeminence and distinctive status of these figures to the observer. It is noteworthy that while this tradition of color differentiation is applied elsewhere in the country solely to the names and titles of monarchs, the Yazd region exhibits a unique application. In Yazd (as seen in the Jameh Mosque of Yazd and the Amir Chakhmaq Mosque), this technique was also extended to the names and attributes of God and the Prophet Muhammad (PBUH), as well as to demarcate the conclusion of Quranic verses in longer inscriptions—a practice that is unparalleled in its scope. Evidence for this unique Yazd tradition can be found in the inscription attributed to the “Shah Vali Taft Khanqah/Shrine” (currently in the Islamic section of the National Museum of Iran) and the wooden inscriptions surrounding the entrance of the Shah Vali Taft Jameh Mosque.

Crucially, contrary to the prevailing Timurid and Turkmen convention where royal names were highlighted through color contrast, certain inscriptions from this era maintained the same color for the ruler’s name and titles as the rest of the text. Notable exceptions to the color-contrast rule include the entrance portal of the Afoshteh Khanqah in Natanz, the Sheikh Ali Baniman Complex in Bidakhvid, Taft, the Jameh Mosque of Semnan, the Shahrukh Khanqah in Damghan, and the inscription on the northern part of the entrance hashti (octagonal vestibule) of the eastern wing of the Jameh Mosque of Yazd.

Conclusion

The findings of this study demonstrate that 16 specimens of distinctive ceramic inscriptions were identified across 12 historical edifices in the provinces of Isfahan (Isfahan, Kashan, Varzaneh), Razavi Khorasan (Taybad, Khargerd, Khaf, Mashhad), Yazd (Yazd), and East Azarbaijan (Tabriz). Most of these inscriptions, which feature the names and titles of sovereigns, are executed in Thuluth script using Moarraq (mosaic) tilework or a combination of Moarraq and L’eb-paran (glaze-spread) techniques. The inscriptions vary in composition, appearing in both multi-line (mother-and-child) and single-line formats. A consistent aesthetic pattern was observed: white lettering set against a lapis lazuli background, often complemented by turquoise spiral/volute motifs with Khata’i patterns in the background.

The names and titles of monarchs are predominantly rendered in a color distinct from the rest of the inscription—typically within a golden spectrum such as henna, honey, or henna-honey hues, and occasionally ochre-red. In some high-status examples, gold-leaf ornamentation was applied to the tiles. This visual differentiation serves as a powerful symbolic emphasis on the sovereignty and authority of the contemporary rulers. Given their socio-political importance, these inscriptions are strategically positioned in highly visible areas, such as entrance portals or main iwans. Notable examples of this color-coded epigraphy include the Jameh Mosque of Yazd, the Amir Chakhmaq Mosque in Yazd, the Dodar Madrasa in Mashhad, the Ghiasieh Madrasa in Khargerd, the Zeyn al-Din Abu Bakr Taybadi Shrine, the Jameh Mosque of Varzaneh, the Jameh Mosque of Isfahan (including its winter quarters and southern iwan), the Darb-e Imam Tomb, the Sheikh Abu Masoud Razi Khanqah, the Darb-Kushk in Isfahan, the Minbar of the Meydan Mosque in Kashan, and the Kabud Mosque in Tabriz.

Beyond their aesthetic value, the specific glazing of royal names and titles functions as a form of “political expression”, providing an implicit affirmation of the legitimacy and power of the ruling dynasty. In conclusion, the use of golden-toned color differentiation for royal names constitutes a prevalent and defining epigraphic pattern of the Timurid and Turkmen eras. This tradition, which solidified the visual hierarchy of power, became a well-established convention during these periods and subsequently influenced the architectural epigraphy of the Safavid era.

Acknowledgments

At the end, I would like to express my gratitude for the valuable guidance and assistance of Dr. Ahmad Salehi Kakhki and Dr. Ali Sadraei.

Conflict of Interest

In adherence to ethical publication standards, the author affirms that there are no conflicts of interest, either personal or financial, that could have influenced the content or conclusions presented in this research.

پژوهشی بر رنگ بندی لعاب متفاوت نام و القاب شاهان و فرمانروایان در کتیبه نگاری کاشی های بناهای دوره تیموری و ترکمانان ایران

زهرا راشدنیا^۱ ID

I. گروه باستان شناسی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

Email: z.rashednia@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

<https://doi.org/10.66224/Athar.2039.220.7>

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۱۳-۸۹

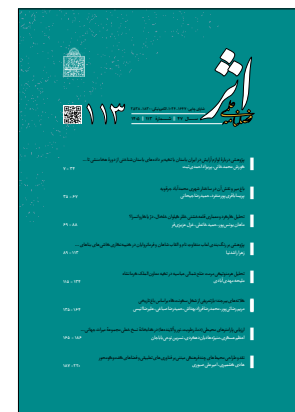
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۳

رنگ بندی لعاب نام شاهان، فرمانروایان و القاب آن ها، در کتیبه های تزئینات کاشی کاری ابنیه دوره تیموری و ترکمانان، از ویژگی متمایزی نسبت به سایر بخش های کتیبه ها، برخوردار است. این خصوصیت منحصر به فرد و کم تر شناخته شده در این دوران، به گونه یک مسئله مهم در پژوهش پیش رو مطرح می شود. از این رو، مقاله حاضر ضمن معرفی بناهای دربردارنده این دسته از کتیبه های کاشی، در دوره تیموری و ترکمانان ایران، به مطالعه ویژگی های آن ها نیز می پردازد. در راستای دستیابی به این اهداف، پرسش های پژوهش چنین است: بناهای حاوی رنگ بندی لعاب متفاوت نام و القاب شاهان و فرمانروایان، در کتیبه نگاری کاشی های دوره تیموری و ترکمانان در ایران کدام هستند؟ این بخش از کتیبه ها، دارای چه ویژگی های از حیث رنگ بندی لعاب هستند و دلایل کاربرد آن ها چیست؟ روش یافته اندوزی؛ با استناد به منابع مکتوب و مبتنی بر مشاهدات گسترده میدانی صورت گرفته که به روش تفسیری-تاریخی، به تحلیل داده ها و اطلاعات می پردازد. دستاوردهای حاصل از این پژوهش، نشان دهنده آن است که ۱۶ کتیبه کاشی دارای این ویژگی، در ۱۲ بنا از ابنیه دوره تیموری و ترکمانان ایران یافت شد. بیش ترین آثار به استان اصفهان (شهرهای اصفهان، کاشان، ورزنه) و در مرتبه بعد، به استان های خراسان رضوی (شهرهای تایباد، خرگرد خواف، مشهد)، یزد (یزد) و آذربایجان شرقی (تبریز) اختصاص دارد. در کتیبه های کاشی این ادوار، نام و القاب پادشاهان و فرمانروایان وقت، اغلب با رنگی متفاوت و غالباً با طیف رنگ طلایی (عسلی، حنایی، متمایل به حنایی-عسلی) و گاهی قرمز آخریایی با تریئین طلاچسبان، به کار برده شده اند. این ویژگی، یک سنت رایج در کتیبه نگاری تزئینات کاشی کاری دوره تیموری و ترکمانان (قراقویونلوها و آق قویونلوها) محسوب می شود. کتیبه های مذکور، اغلب در سردر ورودی و ایوان های اصلی بناها کاربرد داشته که تأکیدی ضمنی بر مشروعیت بخشی حکومت و قدرت شاهان و فرمانروایان وقت دارد.

کلیدواژگان: کتیبه نگاری، رنگ بندی لعاب، دوره تیموری و ترکمانان، شاهان و القاب آن ها، طیف رنگ طلایی.

فصلنامه علمی اثر

نشریه پژوهشکده میراث معماری و شهری، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ناشر:

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

ارجاع به مقاله: راشدنیا، زهرا، (۱۴۰۵). «پژوهشی بر رنگ بندی لعاب متفاوت نام و القاب شاهان و فرمانروایان در کتیبه نگاری کاشی های بناهای دوره تیموری و ترکمانان ایران».

اثر، ۴۷ (۲): ۸۹-۱۱۳. <https://doi.org/10.66224/Athar.2039.220.7>

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: <https://athar.richt.ir/article-2-2039-fa.html>

مقدمه

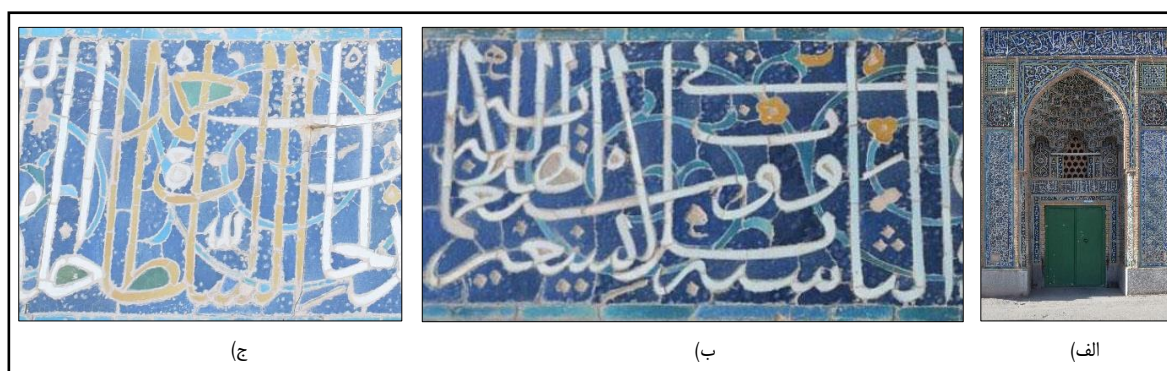
رنگ‌بندی متفاوت نام و عناوین شاهان و فرمانروایان، سنتی است که در تزئین برخی کتیبه‌های کاشی دیده می‌شود. شیوه‌ای که اولین نمونه‌های آن، در «مسجد پامنار کرمان»، مربوط به اواخر دوره مظفری (۷۹۳ ه.ق.) به اجرا درآمده است. این کتیبه که در سردر ورودی مسجد واقع شده، به رنگ سفید در زمینه لاجوردی، با پس‌زمینه‌ای از قوس‌های حلزونی/ مارپیچ است که نام «السلطان احمد»، به رنگ لعاب عسلی، نسبت به سایر متن متمایز شده است (تصویر ۱ الف-ج). استفاده از این شیوه تزئینی، در کتیبه‌های کاشی بناهای دوره تیموری و ترکمانان (قراقویونلوها و آق‌قویونلوها)، به اوج خود می‌رسد و نمونه‌های آن را، در سردر ورودی بناها، ایوان‌ها، سرستون ستون‌نماها و ... می‌توان دید. از این‌رو مقاله پیش‌رو، تلاشی ست در جهت معرفی ابنیه دارای کتیبه‌های کاشی حاوی رنگ‌بندی متمایز نام و القاب شاهان و فرمانروایان، در دوره تیموری و ترکمانان ایران و هم‌چنین شناخت ویژگی‌ها و دلایل کاربرد آن‌ها است. اهمیت و ضرورت مقاله حاضر در این است که تاکنون پژوهش مستقلی در مورد آن‌ها صورت نپذیرفته است؛ بنابراین، با استناد به تمامی شواهد برجای مانده؛ به معرفی و هم‌چنین شناسایی خصوصیات موجود در آن‌ها مبادرت خواهد شد. از این‌رو، در راستای دستیابی به اهداف مذکور، پرسش‌های پژوهش را چنین می‌توان مطرح نمود: بناهای حاوی رنگ‌بندی لعاب متفاوت نام و القاب شاهان و فرمانروایان، در کتیبه‌نگاری کاشی‌های دوره تیموری و ترکمانان در ایران کدام هستند؟ این بخش از کتیبه‌ها، دارای چه ویژگی‌های از حیث رنگ‌بندی لعاب هستند و دلایل به‌کار بردن آن‌ها چیست؟ ابنیه دارای این دسته از کتیبه‌ها، شامل ۱۶ نمونه که در ۱۲ بنای چهار استان آذربایجان شرقی (تبریز)، اصفهان (اصفهان)، کاشان، و رزنه)، خراسان رضوی (تایباد، خرگرد خواف، مشهد) و یزد (یزد) قرار دارد. پس این مقاله می‌تواند به عنوان پیش درآمدی برای شناخت بیش‌تر این شیوه از تزئین کتیبه‌ها، در بازه زمانی مذکور باشد که کمبود آن، بر ضرورت پرداختن به این مبحث تأکید می‌کند. بنابراین، نخست توضیحات مختصری درباره تاریخ سیاسی دوره تیموری و ترکمانان ارائه می‌شود. در ادامه، موارد مطالعاتی معرفی و نام و عناوین سلاطین و ویژگی‌های آن‌ها بررسی خواهد شد. هم‌چنین به‌منظور مقایسه بهتر نمونه‌ها، تمامی مصادیق مورد مطالعه، در قالب جدول با یکدیگر تطبیق داده شده‌اند و در پایان به بحث و تحلیل در مورد آن‌ها، پرداخته شده است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر بر اساس روش، از گونه تحقیقات تفسیری - تاریخی و شیوه تجزیه و تحلیل و تفسیر داده‌ها، کیفی است. روش یافته‌اندوزی اطلاعات و داده‌ها، به شیوه اسنادی و مبتنی بر مشاهدات عینی (میدانی) گسترده است. بنابراین جامعه آماری این پژوهش را، کلیه کتیبه‌های دارای این ویژگی، در ایران دوره تیموری و ترکمانان تشکیل می‌دهد که شامل ۱۶ نمونه در ۱۲ بنا می‌شود. از این‌رو، نخست تمامی نمونه‌ها معرفی شده‌اند و سپس به بررسی و مطالعه تحلیلی آن‌ها پرداخته شده است.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی درباره کتیبه‌های کاشی دوره تیموری و ترکمانان ایران انجام شده است، ولی هیچ‌کدام از این منابع، بناهای دارای کتیبه‌های کاشی حاوی رنگ‌بندی متمایز نام و القاب شاهان و فرمانروایان را، در ادوار مذکور، به صورت اختصاصی و هم‌زمان، معرفی و مورد مطالعه قرار نداده‌اند. در بیش‌تر منابع، در ضمن معرفی، مطالعه و بررسی کتیبه‌های بناها، این شیوه تزئینی کتیبه‌نگاری را نیز مطرح کرده‌اند. «هیلن براند» (۱۳۸۷)، در مقاله «معماری ایران در دوره صفویان»، در کتاب تاریخ ایران کمبریج، بیان می‌کند که استفاده از رنگ مختلف نام و القاب شاه، مربوط به قبل از دوره صفویه است. «اوکین» (۱۳۸۶)، در کتاب «معماری تیموری در خراسان»، خاطرنشان می‌شود که نام سلطان در کتیبه اصلی بنا غالباً به رنگ کهربایی نوشته می‌شد و در قسمت توضیحات مربوط به کتیبه کاشی سردر «مدرسه دودر مشهد»، استفاده از عبارت «شاهرخ بهادر» را، به رنگ کهربایی بیان می‌کند. «خسروی بیژن» (۱۳۹۵) در رساله‌ای تحت عنوان «پیدایش کتیبه‌نگاری نستعلیق در تزئینات معماری دوره تیموری ایران و سیر تحول آن در دوره صفوی»، ضمن معرفی کتیبه‌های ثلاث «مدرسه غیاثیه خرگرد»، به ذکر تفاوت رنگ نام و عناوین شاهرخ در کتیبه ثلاث سردر ورودی مدرسه می‌پردازد، و به ادامه آن در دوره صفوی

نیز اشاره نموده است. «راشدنیا» (۱۴۰۳) در رساله دکتری خود با عنوان «شناخت ویژگی‌ها و طبقه‌بندی تزئینات کاشی‌کاری در بناهای دوره تیموری و ترکمانان ایران امروزی (با تأکید بر استان یزد)» در خلال شناخت ویژگی‌های کاشی‌کاری‌های اماکن تاریخی ایران دوره تیموری و ترکمانان، به مبحث رنگ‌بندی لعاب نام و القاب شاهان و فرمانروایان نیز پرداخته است. در دسته‌ای دیگر از منابع مانند «صالحی‌کاخکی» (۱۳۷۴)، «رجایی باغسرخ» و «بصیری» (۱۳۹۱)، «سلیمانی» و همکاران (۱۳۹۴)، «راشدنیا» و «صالحی‌کاخکی» (۱۴۰۴) و غیره به صورت مختصر و گذرا، در مورد مقوله مورد مطالعه مباحثی را، مطرح کرده‌اند. با بررسی مطالعات انجام‌شده مشخص گردید که هرکدام از این منابع، به گونه‌ای مختصر، مبحث مورد نظر را مطالعه کرده‌اند و نمونه‌ای که همه بناهای دارای این دسته از کتیبه‌ها را، معرفی و مورد مطالعه قرار داده باشد، دیده نمی‌شود. بنابراین علی‌رغم خاص بودن بخشی از کتیبه‌نگاری ابنیه ایران، در دوره تیموری و ترکمانان، لازم است که به طور کامل و مستقل، به معرفی و شناخت آن‌ها، پرداخته شود.

تصویر ۱: «مسجد پامانر کرمان» الف) سردر ورودی ب) تاریخ کتیبه (۷۹۳ ه.ق.) مربوط به اواخر دوره مظفری ج) متفاوت بودن نام «السلطان احمد» نسبت به سایر متن در کتیبه سردر ورودی (نگارنده، ۱۴۰۱).

Fig. 1: “Pamanar Mosque, Kerman” a) Entrance portal; b) Inscription date (793 AH) relating to the late Muzaffarid period; c) Divergence of the name “Al-Sultan Ahmad” from the rest of the text in the entrance portal inscription (Author, 2022).

نگاهی گذرا به تاریخ سیاسی دوره تیموریان در ایران

مرگ آخرین فرمانروای مقتدر ایلخانی، «سلطان ابوسعید» در سال ۷۳۶ ه.ق.، هرج و مرج و آشفتگی‌های سیاسی فراوانی در پی داشت و باعث زوال واقعی قدرت ایلخانان شد و قلمرو آن‌ها، بین امرای متنفذ تقسیم شد (اشپولر، ۱۳۸۴: ۲۱). ایران از آن زمان به بعد و تا آمدن تیمور تحت سیطره خاندان‌های آل جلایر/ امرای ایلکانی در عراق و آذربایجان، امرای چوپانی در آذربایجان و اران، آل اینجو در فارس و اصفهان، آل مظفر در فارس، کرمان، یزد و اصفهان، سربداران در سبزوار، غیر از این پنج سلسله که بعد از ابوسعید در ایران ظهور کردند، امرای دیگر هم در فارس (اتابکان)، یزد (اتابکان)، لرستان (اتابکان)، هرات (آل کرت) و کرمان (قراختائیان)، قبل از استیلای مغولان حکومت‌های محلی نیمه‌مستقلی داشتند که بعضی از این سلسله‌ها، در ایام سلطنت ایلخانان از میان رفتند و بعضی دیگر، تا دوره فترت بعد از «ابوسعید ایلخانی» باقی ماندند. سلسله‌های مذکور یا به دست یکدیگر منقرض شدند و یا به دست تیمور گورکانی، اساس دولت آن‌ها برچیده شد (رویمر، ۱۳۷۹ الف: ۱۵-۱۳؛ اقبال آشتیانی، ۱۳۸۸: ۳۶۶-۳۶۵). با روی کار آمدن تیمور گورکانی، دوره تاریخی جدیدی، به نام تیموریان (گورکانیان) که از نیمه دوم سده هشتم ه.ق. تا ربع اول قرن دهم ه.ق. بر ماوراءالنهر، ایران، افغانستان، عراق و شام فرمانروایی کردند، آغاز گشت (باسورث، ۱۳۸۱: ۵۲۰-۵۱۵). وی پس از تثبیت قدرت خود در منطقه ماوراءالنهر از سال ۷۸۲ ه.ق. به ایران لشکرکشی کرد و طی یورش‌های سه ساله (۷۹۰-۷۸۸ ه.ق.)، پنج ساله (۷۹۹-۷۹۴ ه.ق.) و هفت ساله (۸۰۷-۸۰۲ ه.ق.)، نواحی مختلف ایران را به تصرف خود درآورد. تیمور در این یورش‌ها، علاوه بر ایران، به نقاط دیگری هم چون گرجستان، هند، دشت قباچاق، مصر، شام و آسیای صغیر نیز حمله برد (میرخواند، ۱۳۷۳ ج ۶: ۱۰۹۱-۱۰۲۶؛ منز، ۱۳۸۴: ۲۵-۲۲). «تیمور» سرانجام در سال ۸۰۷ ه.ق. در راه حمله به چین، در

ناحیه اترار درگذشت (ابن عربشاه، ۱۳۵۶: ۲۳۶-۲۳۵؛ میرخواند، ۱۳۷۳، ج ۶: ۱۱۲۲؛ شامی، ۱۳۶۳: ۱۷). «شاهرخ» در سال ۸۰۷ ه.ق. به طور رسمی در هرات به تخت نشست و در واقع دوره حکومت واقعی تیموریان با سلطنت وی شروع شد (میرخواند، ۱۳۷۳، ج ۶: ۱۱۲۶؛ حافظ ابرو، ۱۳۸۰، ج ۳: ۲). «شاهرخ» سه فرزند از فرزندان خود را، قائم مقام امپراتوری خویش ساخت: «الغیگ» در آسیای میانه (سمرقند)، «بایسنقرمیرزا» در خراسان (هرات)، «ابراهیم سلطان» در فارس (شیراز) (گروبه، ۱۳۷۶: ۳۵). «شاهرخ» در نزدیکی ری، در سن ۷۱ سالگی پس از ۴۳ سال سلطنت، درگذشت (دولت‌شاه سمرقندی، ۱۳۸۲: ۳۳۸). «ابوسعید» آخرین فرمانروای مقتدر از خاندان تیموری بود؛ وی به مدت هشت سال در سمرقند و در مجموع هجده سال در ماوراءالنهر و خراسان سلطنت نمود و سعی کرد امپراتوری تیموری را از بغداد تا نواحی فرغانه و ترکستان و از دیار هند، تا حدود خوارزم گسترش دهد. سرانجام «ابوسعید» در سال ۸۷۳ ه.ق. به قتل رسید (میرخواند، ۱۳۷۳، ج ۶: ۱۲۰۴؛ دولت‌شاه سمرقندی، ۱۳۸۲: ۴۷۹). پس از مدت‌ها آشوب و بی‌ثباتی سیاسی، سرانجام تاج و تخت فرمانروایی به «سلطان حسین بایقرا» رسید. وی در سال ۸۵۶ ه.ق. به خدمت «ابوالقاسم بابر» درآمد (رویمر، ۱۳۷۹، ج ۱: ۱۲۹). «سلطان حسین» تا سال ۹۱۱ ه.ق. در خراسان، گرگان و ماوراءالنهر حکومت کرد و در سال ۹۱۱ ه.ق. در حالی که سرانجام علیه ازبکان راه افتاده بود، درگذشت (طیبی، ۱۳۶۸: ۳۸؛ رویمر، ۱۳۷۹، ج ۱: ۱۲۹). پس از وفات «سلطان حسین بایقرا»، دو تن از فرزندان وی به نام‌های «بدیع‌الزمان» و «مظفرحسین میرزا»، قلمرو وی را اداره کردند، ولی این وضعیت دوام نداشت و میان دو برادر درگیری و نزاع درگرفت. این جنگ‌های داخلی و منازعات خانوادگی موجب لشکرکشی و هجوم بیگانگان شد و زمینه و شرایط را برای موفقیت ازبکان فراهم ساختند و بدین جهت «محمدخان شیبانی» که اندکی قبل بر ماوراءالنهر تسلط یافته و سلسله خاندان ازبک را تشکیل داده بود، در سال ۹۱۲ ه.ق. عازم خراسان شد و مرکزیت هرات نیز از بین رفت. بدین ترتیب، متصرفات تیموریان در ماوراءالنهر و خراسان به تصرف ازبکان درآمد و کلیه شاهزادگان تیموری به استثنای «بدیع‌الزمان میرزا» که بیش‌تر به «شاه اسماعیل صفوی» و سپس به دربار عثمانی پناهنده شده بود، کشته شدند (طیبی، ۱۳۶۸: ۴۰-۳۹؛ مجتبی، ۱۳۸۹: ۹۱-۹۰).

نظری اجمالی به تاریخ سیاسی دوره ترکمانان (آق‌قویونلوها و قراقویونلو)

پس از مرگ «تیمور»، جانشینانش روزبه‌روز ضعیف‌تر می‌شدند و در مجموع درایت کافی برای اداره کردن آن سرزمین پهن‌وار نداشتند. از همه مهم‌تر این‌که برادرکشی و کشمکش، به خصوص پس از «شاهرخ»، در داخل خانواده «تیمور» درگرفت. پاشیدگی درونی دولت تیموریان و شورش‌های مکرر، زمینه را برای ظهور دو دولت ترکمانان قراقویونلو و آق‌قویونلو در غرب ایران فراهم ساخت (میرجعفری، ۱۳۸۸: ۲۳۲).

قراقویونلوها

قراقویونلوها، اتحادیه‌ای از ترکمانان بودند که از برابر حمله مغول، به سوی مشرق رانده شدند. سرکردگان نخستین ترکمانان قراقویونلو تابع اعقاب ترکمانان قدیم‌تر بودند تا این‌که در ۷۸۴ ه.ق. «قرا محمد» از جلایریان مستقل شد و پایگاه قدرت خود را در تبریز و شرق آناتولی مستقر ساخت. «قرا یوسف» در زمان تیمور حداقل دو بار و برای مدتی کوتاه تبریز را به تصرف خود در آورد. اما چون شنید که تیمور برای بار دوم به آذربایجان سفر می‌کند، این ناحیه را رها کرد و با اتباع خود گریختند و به «ایلدرم بایزید عثمانی» پناه بردند (باسورث، ۱۳۸۱: ۵۲۲). «قرا یوسف»، پس از فتح تمام مملکت آذربایجان و اران در سراسر متصرفاتش خطبه و سکه به نام خود کرد و پسر خود «پیربُداق» را، بر تخت نشاند و خود به جنگ و گسترش متصرفاتش ادامه داد (خواندمیر، ۱۳۳۳، ج ۳: ۵۷۶). «اسکندر بن قرا یوسف»، «اسپان (?) بن قرا یوسف» و «جهانشاه بن قرا یوسف» امیرانی بودند که تابع تیموریان در مناطق آذربایجان، عراق و شرق آناتولی، حکمرانی می‌کردند. البته قابل ذکر است که «جهانشاه» تا سال ۸۵۳ ه.ق. تابع تیموریان بوده است (باسورث، ۱۳۸۱: ۵۲۲). شاهرخ، حکومت آذربایجان و ایران غربی را به وی واگذار کرد و به وی سفارش کرد، که عادلانه حکمرانی کند و در عمران و آبادی سرزمینش، که بر اثر جنگ‌های متوالی ویران شده، بکوشد ولی جز تأمین اراضی اصلی قراقویونلوها وفاداری دیگری نسبت به او نشان نداد (رویمر،

۱۳۷۹ ج: ۱۶۹؛ احمدی دستگردی، ۱۳۹۳، ج ۱۰: ۵۷۶). «جهانشاه» پس از سی سال فرمانروایی، طی جنگی که بین او با «حسن» پادشاه آق‌قویونلو درگرفت، شکست خورد و به قتل وی انجامید. پس از قتل «جهانشاه»، عراق عرب و عجم، فارس و کرمان را آشوب فراگرفت و کوشش‌های «حسنعلی» پسر «جهانشاه» برای سامان دادن به امور بی‌نتیجه ماند (همان: ۱۷۱؛ احمدی دستگردی، ۱۳۹۳، ج ۱۰: ۵۱۱). با قتل فرزندان «جهانشاه»، آخرین مقاومت قراقویونلوها در هم شکسته شد و برخی مناطق ایران ازجمله آذربایجان به دست «اوزون حسن» افتاد (میرجعفری، ۱۳۸۸: ۲۶۴). فرمانروایان قراقویونلو در مجموع در حدود صد سال بر آذربایجان، عراق، شرق آناتولی و غرب ایران حکومت کردند (باسورث، ۱۳۸۱: ۵۲۱).

آق‌قویونلوها

آق‌قویونلوها، اتحادیه‌ای دیگر از ترکمانان بودند که مقر فرمانروایی آن‌ها، دیاربکر بود. فرمانروایان آن‌ها از طایفه «بایندر» از طوایف قدیمی غز بودند. در سال ۷۵۳ ه.ق.، مؤسس واقعی این سلسله قرايولوق، برخلاف امیران قراقویونلو، با امیر «تیمور» از در آشتی درآمد و به طرفداری از «تیمور» با «بایزید»، سلطان عثمانی در سال ۸۰۵ ه.ق. در آنکارا جنگید و «تیمور» به پاس این خدمات دیاربکر را به او بخشید (باسورث، ۱۳۸۱: ۵۲۵). پس از «علی بن قراعثمان»، «حمزه بن قراعثمان»، «جهانگیر بن علی»، «قلیچ‌ارسلان احمد»، یکی از مقتدرترین فرمانروایان آق‌قویونلوها، «اوزون حسن» بود (همان: ۵۲۴). وی در سال‌های پس از کسب قدرت، نه فقط با برادرش جهانگیر و سایر مدعیان درگیر جنگ شد، بلکه برای بسط و گسترش دامنه متصرفات خویش و تحکیم قدرت خود دست به لشکرکشی‌های متعددی زد. وی در طول فرمانروای خود موفق به فتوحاتی ازجمله فتح قلمرو حصن‌کیفا در ساحل دجله، قویولو حصار در ساحل رود کلکیت، تسخیر قلعه شابین قراحصار و هم‌چنین اخراج ذوالقدرها از خاپوت شد. وی در اول شوال ۸۸۲ ه.ق. در سن ۵۳ سالگی درگذشت (رویمر، ۱۳۷۹ ج: ۱۸۸-۱۷۸). پس از فوت او پسرش «سلطان خلیل» بر جای او نشست و او برادر خود «یعقوب بیگ» را به امارت دیاربکر منصوب نمود. پس از حدود هفت ماه «یعقوب بیگ» بر برادر خود شورید و در جنگی که در نزدیکی خوی اتفاق افتاد به تاریخ ربیع‌الآخر ۸۸۳ ه.ق. به قتل رسید و «یعقوب بیگ» پادشاه شد. وی پس از دوازده سال حکمرانی در صفر سال ۸۹۶ ه.ق. درگذشت و پسر ده ساله‌اش «بایسنقر» به امارت نشست. پس از وی «رستم»، به مدت پنج سال و نیم (۹۰۲-۸۹۷ ه.ق.) سلطنت کرد. وی در تاریخ ۹۰۲ ه.ق. توسط «احمدبیگ» که بر او یاغی شده بود، دستگیر شد و به قتل رسید. پادشاهی «احمدبیگ» نیز طولی نکشید و در ربیع‌الثانی ۹۰۳ ه.ق. به دست والی کرمان به قتل رسید. مشهورترین امرای پایانی آق‌قویونلوها یکی «سلطان مراد» پسر «یعقوب بیگ بن اوزون حسن» است و دیگری «الوندبیگ» پسر «یوسف بن اوزون حسن» است. «الوندبیگ» در اوایل سال ۹۰۷ ه.ق. توسط «شاه اسماعیل» در حوالی نخجوان مغلوب شد و آذربایجان از دست وی خارج شد و «سلطان مراد» را هم همین پادشاه در سال بعد در نزدیکی همدان شکست داد تا این‌که در سال ۹۲۰ ه.ق. در دیاربکر به دست سپاهیان مؤسس دولت صفوی به قتل رسید (اقبال آشتیانی، ۱۳۹۲: ۴۰۳-۴۰۲).

جامعه آماری کتیبه‌های کاشی بناهای دربردارنده نام و القاب شاهان و فرمانروایان با رنگ‌بندی لعاب متفاوت نسبت به سایر متن کتیبه

در این پژوهش، به منظور پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و اهداف مشخص شده؛ ۸۴ بنا و مجموعه مربوط و منسوب به دوران تیموری و ترکمانان در ایران کنونی، مورد مطالعه میدانی گسترده و کتابخانه‌ای قرار گرفته است. در بررسی و مطالعه این جامعه آماری، فقط در ۱۲ بنا از ۴ استان آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان رضوی، یزد، این نوع کتیبه‌نگاری یافت شد. در کتیبه‌های کاشی بناهای سردر «بیت‌الشتاء» و «ایوان جنوبی» موجود در «مسجد جامع اصفهان» (سه نمونه)، «بقعه درب امام»، «خانقاه شیخ ابومسعود رازی»، سردر «درب کوشک» موجود در کاخ موزه چهلستون همگی در شهر اصفهان، «مسجد جامع ورزنه»، «مسجد میدان کاشان»، «مدرسه غیاثیه خرگرد خواف»، «مدرسه دودر مشهد»، «بقعه زین‌الدین ابوبکر تایب‌ادی» (دو نمونه)، «مسجد جامع یزد» (سه نمونه)، «مسجد

جامع امیر چخماق یزد» و «مسجد کبود تبریز»، نام شاهان، فرمانروایان و القاب آن‌ها، با رنگی متفاوت نسبت به سایر قسمت‌های کتیبه نگاشته شده است. در ادامه، نخست کتیبه‌های هر کدام از بناهای مذکور، جداگانه به طور اجمالی مورد معرفی، مطالعه و بررسی قرار می‌گیرند و بخشی از متن‌های متعلق به اسم فرمانروایان تیموری و ترکمانان و لقب‌های آن‌ها که دارای رنگ بندی لعاب متمایز هستند، مشخص می‌گردد. سپس طی جدولی، اطلاعات مربوط به تاریخ، موضع قرارگیری کتیبه، خوانش متن نام و القاب شاهان و فرمانروایان، رنگ بندی لعاب و تصویر آن‌ها آمده است (جدول ۱). در پایان، به بحث و تحلیل این شیوه، در کتیبه‌نگاری کاشی ابنیه ادوار مذکور پرداخته خواهد شد.

کتیبه‌های مسجد جامع یزد

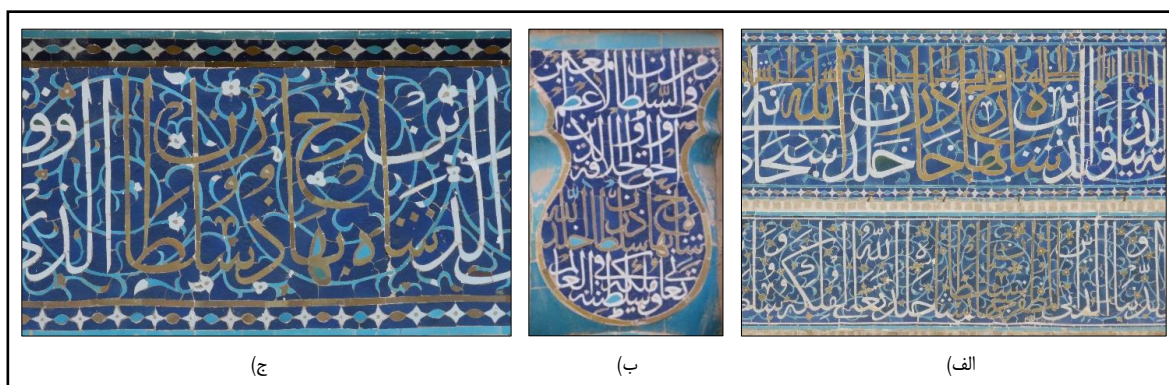
این دسته از کتیبه‌ها، در کاشی‌کاری‌های سردر ورودی شرقی (۲ نمونه) و تزئینات نمای ایوان گنبدخانه مسجد به کار رفته است.

کتیبه سردر ورودی شرقی: مهم‌ترین بخش سردر ورودی شرقی مسجد، دو کتیبه کاشی معرق که حاوی نام «شاهرخ بهادرخان» تیموری و «سلطان جهانشاه» قراقویونلو است (تصویر ۲ الف). کتیبه بالاتر به صورت «مادر و فرزند» که کتیبه مادر به قلم ثلث سفید بر زمینه لاجوردی، با پس‌زمینه‌ای از قوس‌های حلزونی/مارپیچ ظریف فیروزه‌ای، که متن آن بدین قرار است: «... ظل الله فی الارضین باوضح برهان معین الحق و السلطنة و الدنيا و الدین شاهرخ بهادرخان خلدالله سبحانه ... فی سنه تسع و عشر و ثمان مائه ۸۱۹». کتیبه فرزند به خط کوفی و به رنگ عسلی، در بالای کتیبه مذکور، با کاشی معرق، اجرا شده است (تصویر ۲ الف). کتیبه دیگری به قلم ثلث سفید، بر زمینه لاجوردی، که دربردارنده نام «سلطان جهانشاه» و تاریخ است، دقیقاً در زیر کتیبه «شاهرخ» نوشته شده و متن آن چنین است: «... سلطان سلاطین العالم مولی ملوک العرب و العجم نصره الحق و الخلافه و الدنيا و الدین ابی المظفر سلطان جهانشاه خلدالله تعالی ملکه و سلطانه ... بعنايه الله الاکبر نظام الدوله و الدین الحاج قنبر فی ذی الحجه سنه ۸۶۱ کتبه محمد الحکیم». در هر دو کتیبه، نام «شاهرخ بهادرخان خلدالله» تیموری و «المظفر سلطان جهانشاه» قراقویونلو و القاب آن‌ها، با رنگی متفاوت (عسلی) از بقیه کتیبه، نوشته شده است (تصویر ۲ الف). لازم به ذکر است که حرف «ن» از کلمه «خان» و «خلد» و برخی حروف کلمه «جهانشاه» به رنگ سفید است که در مرمت‌های بعدی تغییر کرده است.

کتیبه تزئینات نمای ایوان گنبدخانه: در دو طرف ورودی نمای ایوان گنبدخانه مسجد، دو ستون نما قرار دارد که اطلاعات موجود در سرستون‌های آن‌ها، حائز اهمیت بسیاری است. سرستون سمت راست، با کاشی معرق به قلم ثلث سفید در زمینه لاجوردی، بدین شرح است: «فی زمن السلطان الاعظم معین الحق و الخلافه و الدین شاهرخ بهادر سلطان خلدالله تعالی ملکه و سلطنه فی العالم». در سرستون سمت راست، نام شاه و القاب وی «شاهرخ بهادر سلطان خلدالله» با رنگی متفاوت یعنیحنایی نوشته شده است (تصویر ۲ ب).

کتیبه مسجد جامع امیرچخماق یزد

در سردر شرقی (ورودی اصلی، کوچه) مسجد، کتیبه‌ای تاریخ‌دار، حاوی نام «شاهرخ» و هم‌چنین نام کاتب کتیبه «محمدحکیم»، با کاشی معرق وجود دارد. کتیبه مذکور به قلم ثلث سفید، بر زمینه لاجوردی، با پس‌زمینه‌ای از قوس‌های حلزونی/مارپیچ بسیار ظریف فیروزه‌ای رنگ، که با انواع نقوش گیاهی مزین شده است. در این کتیبه نیز، نام شاه و القاب وی «شاهرخ بهادر سلطان» با رنگی متمایز به رنگ عسلی تحریر شده است. متن کتیبه به این شرح است: «اللهم یا جامع الناس لیوم لا ریب فیه و رافع بیوت اذن الله ان ترفع و یذكر فیها اسمہ بالتحمید و التزئیه فاذاً/ للجمعه جمعت اسبابها جاهد فی اقامتها السلطان عظیم الشان معین الحق و الدین شاهرخ بهادر سلطان الذی وفقت لبناء هذا المسجد علی اسس التقوی فی زمانه الازعد امنه/ فاطمه بنت محمد داعیه رب ابن لی عندک فی بیننا الجنة بالفضل و المنه فی رجب سنه احدى و اربعین و ثمانمائه کتبه محمد الحکیم» (تصویر ۲ ج).

تصویر ۲: متفاوت بودن رنگ بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران (الف) «شاهرخ بهادرخان خلدالله» و «المظفر سلطان جهانشاه» در «مسجد جامع یزد» (ب) «شاهرخ بهادر سلطان خلدالله» در «مسجد جامع یزد» (ج) «شاهرخ بهادر سلطان» در «مسجد جامع امیرچخماق یزد» (نگارنده، ۱۴۰۲).

Fig. 2: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran: a) “Shahrukh Bahadur Khan Khaldullah” and “Al-Muzaffar Sultan Jahanshah” in the “Jameh Mosque of Yazd”; b) “Shahrukh Bahadur Sultan Khaldullah” in the “Jameh Mosque of Yazd”; c) “Shahrukh Bahadur Sultan” in the “Amir Chakhmaq Mosque, Yazd” (Author, 2023).

کتیبه مدرسه دودر مشهد

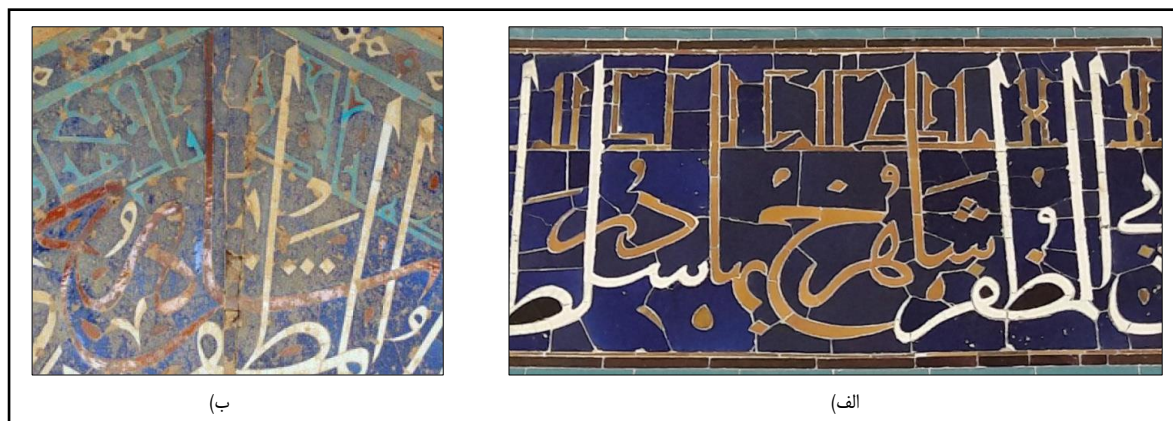
تزئینات کاشی کاری سردر ورودی مدرسه، بخش زیادی از آن، به مرور زمان تخریب شده است. لیکن، مهم ترین قسمت سردر مدرسه، کتیبه ای است که به شیوه «مادر و فرزند» اجرا شده است. کتیبه سطر بالا، به خط کوفی (فرزند) شامل عبارت «الملک لله» که با رنگ عسلی، به تناوب تکرار گردیده و کتیبه سطر پایین (مادر و بزرگ تر) با قلم ثلث سفید در پس زمینه لاجوردی، دربردارنده نام پادشاه وقت، «شاهرخ بهادر» است که با رنگی متفاوت (حنایی) از سایر متن کار شده است (تصویر ۳ الف).

کتیبه مدرسه غیاثیه خرگرد خواف

جبهه اصلی مدرسه، رو به سمت شرق قرار دارد که ورودی اصلی از این قسمت است. مهم ترین بخش ایوان ورودی بنا، کتیبه ای است (مادر و فرزند) با کاشی معرق، که اطلاعات ارزشمندی درباره نام پادشاه وقت، بانی و سال احداث مدرسه، در اختیار قرار می دهد. بخش سمت راست کتیبه فروریخته و مابقی آن به قلم ثلث چنین است: «... الخاقان بن الخاقان ابوالمظفر شاهرخ بهادر خان خلدالله تعالی ملکه و سلطانه افتاب و دین و دولت آسمان عدل و داد پادشاه ربع مسکون خسرو صاحب قران بسعی العبد الضعیف المحتاج الی الله الوافی پیر [بیر] احمد بن اسحق بن مجدالدین محمد الخوافی فی سنه ثمان و اربعین و ثمانمائه (۸۴۸ ه.ق.)» (صحراگرد، ۱۳۸۷: ۱۸۰-۱۷۹). در این کتیبه، نام فرمانروا به صورت حروف مجزا «شاهرخ»، با رنگی متمایز از بقیه متن، به رنگ قرمز آخریایی با بقایای از تزئین طلاچسبان، دیده می شود (تصویر ۳ ب).

کتیبه های بقعه زین الدین ابوبکر تایبادی

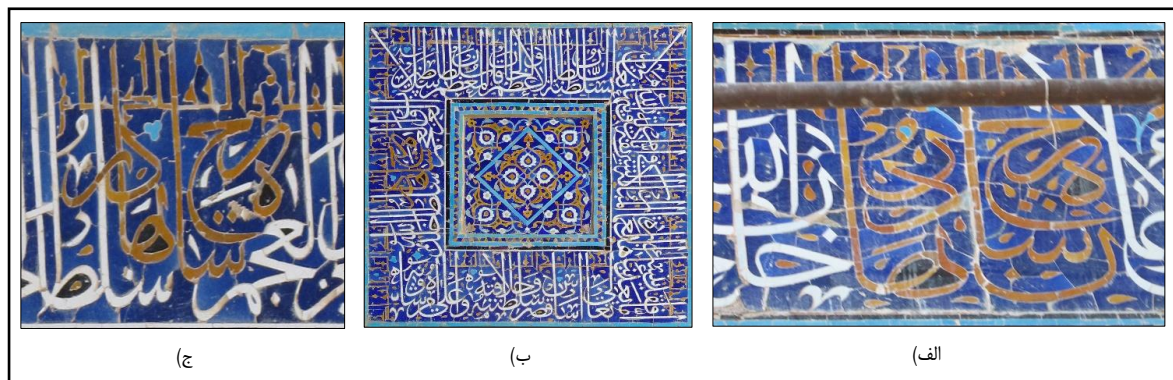
در داخل ایوان بقعه، کتیبه کمربندی به شیوه «مادر و فرزند» به کار رفته است. کتیبه ثلث به رنگ سفید درزمینه لاجوردی شامل «... اهل الحق و الايمان شاهرخ بهادرخان خلدالله سلطانه بسعی و اهتمام العبد الملک الخلاق الوافی بیر [پیر] احمد بن اسحق الخوافی ۸۴۸» (صالحی کاخکی، ۱۳۷۴: ۷۱). در سطر بالای کتیبه مذکور، به خط کوفی تزئینی، عبارت «الملک لله»، به رنگ حنایی پی درپی آمده است (تصویر ۴ الف). در دو دیوار سمت راست و چپ بدنه داخلی ایوان، دو کادر مربع شکل بزرگ مشاهده می گردد که دورتادور مربع، حاوی کتیبه و در وسط آن نیز مربع کوچک تری، دربردارنده نقوش گیاهی دیده می شود (تصویر ۴ ب-ج). متن کتیبه کادر مربع شکل

تصویر ۳: متفاوت بودن رنگ بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران (الف) «شاهرخ بهادرخان» در «مدرسه دودر مشهد» (صالحی کاخکی، ۱۳۹۶)؛ (ب) «شاهرخ» در «مدرسه غیاثیه خرگرد خواف» (طاهری مقدم و کاظم نژاد، ۱۳۹۶: ۴۰).

Fig. 3: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran: a) “Shahrukh Bahadur Khan” in the “Dudar School, Mashhad” (Salehi Kakhki, 2017); b) “Shahrukh” in the “Ghiasi School, Khargerd, Khaf” (Taheri Moghaddam & Kazemnezhad, 2017: 40).

سمت راست بدین قرار است: «أما بعد فقد تيسر بناء هذا العماره المباركه الشريفه في ايام دوله زينها الله تعالى/ بسلطنته السلطان الاعظم و الخاقان المعظم سلطان سلاطين/ العرب و العجم شاهرخ بهادر سلطان خلدالله تعالى أساس قصر سلطنته و خلافة و أعلى امره و شأئه». نام «شاهرخ بهادر» در هر دو کتیبه، با رنگی متفاوت از بقیه متن و به رنگ حنایی نوشته شده است (تصویر ۴ الف-ج).

تصویر ۴: متفاوت بودن رنگ بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران؛ بقعه زین الدین ابوبکر تایبادی (الف) «شاهرخ بهادر» در کتیبه کمربندی داخل ایوان بقعه (ب) کادر مربع شکل سمت راست داخل ایوان بقعه (ج) «شاهرخ بهادر» در کتیبه کادر مربع شکل سمت راست داخل ایوان بقعه (صالحی کاخکی، ۱۳۸۹).

Fig. 4: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran; Zeyn al-Din Abu Bakr Taybadi Shrine: a) “Shahrukh Bahadur” in the inscription band inside the Iwan of the Shrine; b) The square-shaped frame on the right side inside the Iwan of the Shrine; c) “Shahrukh Bahadur” in the square-shaped frame on the right side inside the Iwan of the Shrine (Salehi Kakhki, 2010).

کتیبه مسجد جامع ورزنه

کاشی‌های سردر ورودی مسجد، مربوط به ادوار تیموری، صفوی (۱۰۹۹ ه.ق.) و قسمتی از آن، از بازسازی‌های عصر حاضر است. دو دیوار ضلع‌های راست و چپ درگاه ورودی مسجد با انواع نقوش گیاهی، هندسی و کتیبه اجرا شده است. سایر قسمت‌های سردر ورودی از قبیل ستون‌نماها، قوس بالای در ورودی، لچکی‌ها و غیره نیز با نقوش گیاهی و هندسی مزین گردیده است. مهم‌ترین قسمت سردر، وجود یک کتیبه است

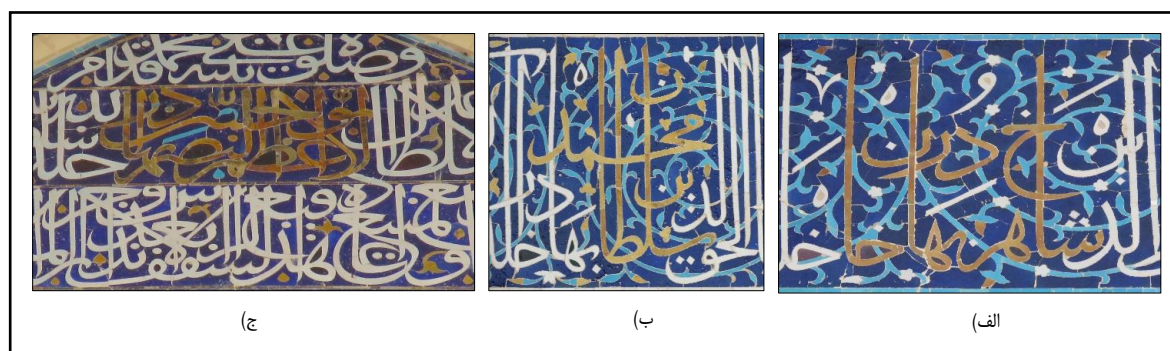
که اطلاعات مفیدی در مورد نام فرمانروای تیموری، بانی، معمار، استاد کاشی‌کار، کاتب و تاریخ ساخت مسجد را، در اختیار قرار می‌دهد. این کتیبه با قلم ثلث به رنگ سفید در زمینه لاجوردی که در پس‌زمینه آن، قوس‌های حلزونی/ مارپیچ ظریف فیروزه‌ای و نقش مایه‌های ختایی (گل، برگ و غنچه) استفاده شده است. طبق کتیبه مذکور، نام شاه و القاب وی «شاهرخ بهادرخان»، به رنگ حنایی-عسلی نوشته شده است (تصویر ۵ الف).

کتیبه‌های مسجد جامع اصفهان

در مسجد جامع اصفهان، در دو قسمت بیت‌الشتاء/ شبستان زمستانی و ایوان جنوبی (صفه صاحب)، نام فرمانروایان تیموری و ترکمانان دیده می‌شود.

کتیبه سردر بیت‌الشتاء/ شبستان زمستانی: در ورودی مشترک بین شبستان الجایتو و بیت‌الشتاء/ شبستان زمستانی، سردری کاشی‌کاری معروف به سردر بیت‌الشتاء وجود دارد، که با انواع نقوش گیاهی، هندسی و کتیبه آراسته گردیده است. مهم‌ترین بخش این سردر، کتیبه‌ای معرق به قلم ثلث سفید بر زمینه لاجوردی که در پس‌زمینه آن، قوس‌های حلزونی/ مارپیچ فیروزه‌ای نقش بسته است. نام حاکم وقت «سلطان بن محمد» فرزند «بایسنقر بن شاهرخ تیموری»، در وسط کتیبه با لعاب عسلی، نوشته شده است (تصویر ۵ ب).

کتیبه ایوان جنوبی: ایوان جنوبی/ صفه صاحب، در ضلع جنوبی صحن «مسجد جامع» اصفهان بنا شده و اساس ساختمان آن سلجوقی و هم‌چنین تعمیرات و الحاقاتی در دوره‌های بعد، در آن ایجاد گردیده است. از جمله این موارد می‌توان به سقف ایوان، که در اواخر قرن نهم ه.ق.، به امر «حسن بیک آق‌قویونلو» از نو ساخته شده و نیز، اضافه شدن دو مناره آن، اشاره نمود (هنر، ۱۳۵۶: ۱۰۴). چنان‌که ذکر شد، بخشی از این ایوان مربوط به زمان آق‌قویونلوها است. در یک فرم هلالی‌شکل، بر سقف صفه صاحب و در میان مقرنس‌های طاق ایوان، کتیبه‌ای در سه سطر، به اقدام مهم «ابوالنصر حسن آق‌قویونلو»، در تعمیر و ترمیم ایوان جنوبی، در سال ۸۸۰ ه.ق. اشاره شده است. این کتیبه به قلم ثلث با رنگ سفید، بر زمینه لاجوردی و تنها بخش مربوط به نام فرمانروا «الاعظم ابوالنصر حسن بهادر» و کلمه «لله» در سطر اول با رنگی متفاوت، به رنگ حنایی-عسلی است. ویژگی که در اغلب کتیبه‌های کاشی تیموریان و ترکمانان کار شده است (تصویر ۵ ج).

تصویر ۵: متفاوت بودن رنگ‌بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران (الف) «شاهرخ بهادرخان» در «مسجد جامع ورزنه» (ب) «سلطان محمد» در بیت‌الشتاء/ شبستان زمستانی «مسجد جامع اصفهان» (ج) ایوان جنوبی «مسجد جامع اصفهان» (نگارنده، ۱۴۰۰).

Fig. 5: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran: a) “Shahrukh Bahadur Khan” in the “Jameh Mosque of Varzaneh”; b) “Sultan Muhammad” in the Beyt ol-Sheta (Winter Chamber) of the “Jameh Mosque of Isfahan”; c) Southern Iwan of the “Jameh Mosque of Isfahan” (Author, 2021).

کتیبه بقعه درب امام اصفهان

کتیبه اصلی سردر، در سه ضلع بوده و اکنون فقط متن دو ضلع آن به شرح زیر باقی مانده است: «در زمانی که والی ولایت عظمی و حاکم حکومت کبری پادشاه جهان پناه ابوالمظفر امیرزاده جهانشاه/ خلدالله خلافت و حکومت این ولایت با ایاله و اشاره شاهزاده عالم مؤید قواعدالدین الاحمدی ابوالفتح محمدی خلدالله سلطانه مفوض فرموده بود امیر اعظم اعدل معدن العز و الجاه جلال الدین صفر شاه زادالله» ضلع سوم کتیبه کاملاً تخریب شده، ولی بر اساس منابع متن آن چنین است: «در بنای این بقعه رفیع و عمارت منیع طلبا لمرضاته الله اهتمام کافی به کار داشت فی شهرور سنه سبع و خمسين و ثمانمائه» (ویلبر و گلمبک، ۱۳۷۴: ۵۴۶). این کتیبه معرق، مانند بسیاری از کتیبه های سردر برجای مانده از دوره تیموری و ترکمانان، به قلم ثلث سفید درزمینه لاجوردی، با قوس های حلزونی/ مارپیچ فیروزه ای در پس زمینه است. هم چنین کتیبه، همانند سایر نمونه های دوران مذکور، دارای ویژگی، نام پادشاه «الفتح محمدی»، با رنگی متمایز از سایر متن کتیبه است که، با رنگ عسلی نوشته شده است (تصویر ۶ الف).

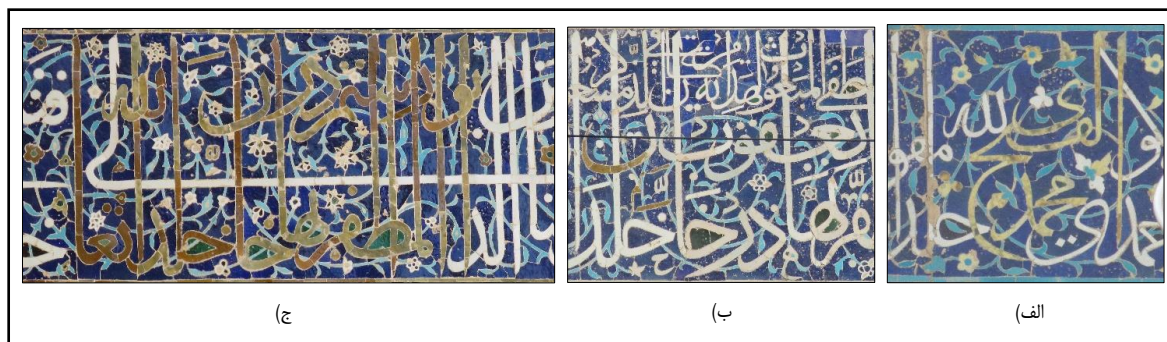
کتیبه خانقاه شیخ ابومسعود رازی اصفهان

کاشی های سردر اصلی خانقاه که بخشی از آن مورد مرمت قرار گرفته، مشتمل بر ازاره، قاب های مستطیل و مربع شکل، حاشیه های پهن و باریک، کتیبه دورتادور سردر و چندین کتیبه دیگر، که با انواع نقوش گیاهی، هندسی، با تکنیک های اجرایی معرق و لعاب پران اجرا گردیده است. کتیبه اصلی سردر، «مادر و فرزند» (هر دو به قلم ثلث) در سه ضلع و در دو سطر، بسیار متراکم و فشرده، به قلم ثلث سفید بر زمینه لاجوردی، که سطر بالا، به گونه ای ریز و سطر پایین درشت تر، با کاشی معرق، به اجرا درآمده است. متن کتیبه، با پس زمینه ای از قوس های حلزونی/ مارپیچ فیروزه ای، مزین به نقش مایه های ختایی است. متن کتیبه سطر پایین شامل نام خانقاه، اسم پادشاه وقت، بانی، کاتب و تاریخ (به عدد) اتمام ساختمان می شود: «خامی ارباب العَدَاله و الإحسان ماجی اسباب الصَّلَال و الطَّغیان المَثَوکل علی المَهمین الرحمان ابی المَظفَر یعقوب بهادرخان خلدالله مُلکُهُ و سُلطانهُ بُنیانَ هَذِهِ البَقْعَه الموسومَه/ بِالْمَسْعُودِیَّهِ الرَّازِیَّهِ مِنْ خَالِص مَالِهِ الْعَبْدُ الْفَقِیر الی عَفْوَالله مُحَمَّد بن جلال الدین عربشاه کتبه العبد کمال بن شهاب الکاتب الیزدی غفرالله ذنوبهما و ستر بفضلہ عیوبهما فی سنه ۸۹۵». بقایایی از لعاب عسلی از کلمه «خان» مربوط به عبارت «ابی المظفر یعقوب بهادرخان» به چشم می خورد که احتمالاً قبل از مرمت، کل این عبارت به رنگ عسلی بوده است (تصویر ۶ ب).

کتیبه بقعه درب کوشک اصفهان

کاشی های سردر «بقعه درب کوشک»، شامل ازاره، قاب های مستطیل و مربع شکل، حاشیه های پهن و باریک، کتیبه دورتادور سردر و کتیبه های دیگر که با انواع نقوش گیاهی، هندسی، با تکنیک های اجرایی معرق و یا معرق در تلفیق با لعاب پران، اجرا گردیده است. مهم ترین بخش سردر کاشی کاری، کتیبه ای به قلم ثلث سفید بر زمینه لاجوردی، با پس زمینه ای از قوس های حلزونی/ مارپیچ فیروزه ای ظریف است (تصویر ۶ ج). متن کتیبه حاکی از آن است که بنا در دوره حکمرانی «رستم بهادرخان» آق قویونلو، به وسیله شخصی به نام «علی بیک برنا» بر تربت پدر او، در سال ۹۰۲ ه.ق. احداث شده است. کتیبه با خط «معین منشی» و به شرح زیر است:

«لَقَدْ سَاعَدَ التَّوْفِیقُ بِاتِّمَامِ هَذِهِ الزَّائِوِیَّهِ الشَّرِیْفَةِ وَ الْجَنْبِیِّهِ الرَّفِیْعَةِ الْمَنِیْفَةِ لِتَرْبِیَةِ حَضْرَةِ وَالِدِهِ طَابَ اللَّهُ ثَرَاهُ فِی زَمَانِ خِلَافِهِ مَنْ هُوَ عَیْنُ سُلَاطِیْنِ الزَّمَانِ وَ لَعِیْنِ الْخَوَاقِیْنِ اِنْسَانِ سَرَاجِ الدُّنْیَا وَ الدِّیْنِ ابُوالمَظفَرِ رَسْتَمِ بهادرخان خلدالله تعالی خلافت و ملکه و سلطانه الحَضَره الاشجع الاکرم افتخار الانام و الصنادید فی العالم/ مؤید دین سید الاملاک و الافلاک زین الدوله و السعاده و الدین علی بیک برنا ایدت امارته فی ۹۰۲ کتبه معین المنشی». نام و القاب «ابوالمظفر رستم بهادرخان خلدالله تعالی»، با رنگ لعاب متمایل به حنایی-عسلی، نوشته شده است (تصویر ۶ ج).

تصویر ۶: متفاوت بودن رنگ‌بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران (الف) «الفتح محمدی» در «بقعه درب امام اصفهان» (ب) بقایای از لعاب عسلی از کلمه «خان» در عبارت «یعقوب بهادرخان» در خانقاه شیخ ابوسعود رازی اصفهان (ج) «ابوالمظفر رستم بهادرخان خلدالله تعالی» در «سردر بقعه درب کوشک اصفهان» منصوب در کاخ موزه چهلستون اصفهان (نگارنده، ۱۴۰۰).

Fig. 6: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran: a) “Al-Fath Muhammadi” in the “Darb-I Imam Shrine, Isfahan”; b) Remains of honey-colored glaze on the word “Khan” in the phrase “Yaqoub Bahadur Khan” in the Khanqah of Sheikh Abu Mas’ud Razi, Isfahan; c) “Abul-Muzaffar Rustam Bahadur Khan Khaldullah Ta’ala” on the entrance portal of the “Darb-I Kushk Shrine, Isfahan,” currently installed in the Chehelsotoun Museum, Isfahan (Author, 2021).

کتیبه مسجد میدان کاشان

منبری کاشی در گنبدخانه مسجد، با ارتفاعی حدود چهار متر، هفت پله، دو فضای خالی در دو سمت منبر و نرده‌های مشبک در دو طرف پله‌ها واقع است. دو جانب منبر با انواع نقوش هندسی، گیاهی و کتیبه‌ها به زیبایی تزئین شده است. در لچکی قوس فضای خالی سمت راست منبر، نقوش گیاهی به کار رفته و در بالای آن، کادری مستطیل شکل قرار دارد که بخش پایین آن با نقوش گیاهی و کلمه کوفی تزئینی «محمد» در چهار گوشه آن، اجرا شده است. در قسمت فوقانی کادر مذکور، کتیبه‌ای در دو سطر، به قلم ثلث سفید در زمینه لاجوردی، نوشته شده است: «فی ایام دوله السلطان الأعظم وَ الخاقان الأفخم الاکرم/ غیاث الدنیا وَ الدین سلطان ابوسعید کورکان [گورکان] خلد... [الله] ملکه وَ سلطانه» (تصویر ۷ الف). نام «ابوسعید کورکان»^۲ با رنگی متمایز از سایر متن، به رنگ حنایی نوشته شده که تأکیدی بر عنوان پادشاه وقت است.

کتیبه مسجد کبود تبریز

کتیبه‌های متعددی در ایوان ورودی مسجد موجود است که یکی از آن‌ها، کتیبه مادر و فرزند بالای ایوان ورودی است. کتیبه مادر، به رنگ سفید و فرزند به رنگ حنایی و هر دو به قلم محقق، نگاشته شده است. پس‌زمینه کتیبه مذکور نیز، با قوس‌های منحنی بسیار ظریفی، مزین به عناصر ختایی، پر شده است. کتیبه از دیوار غربی ایوان شروع و در دیوار شرقی، تمام می‌شود. متن باقی مانده کتیبه مادر چنین است: «[...] لم المَطاع الخاقان الاعلم اللازم الات [باع ...] ابوالمظفر جهانشاه بن شاه یوسف نویان رفع الله العلی الاعلی بدوام خلافه والدین [...] افاضه مبراته مَبانی الملک وَ دعائم قباب الحق المبین آمین». متن باقی مانده کتیبه فرزند نیز چنین است: «[...] مع الدواعی المنویات السنیة الدینیة الابدیه [...] المظفریه [...] میراث اعدل سلاطین العالم اعلم خواقین ال[ع]رب و العجم [...] علی البرایا العارف بالحق الغازی فی سبیلہ تعالی» (ترابی طباطبائی، ۱۳۴۸: ۴۲). در این کتیبه نیز، اسم فرمانروای قراقویونلو «سلطان جهانشاه»، با رنگ لعاب عسلی اجرا شده است (تصویر ۷ ب).

تصویر ۷: متفاوت بودن رنگ بندی لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به سایر متن کتیبه در دوره تیموری و ترکمانان ایران (الف) نام «ابوسعید کورکان» در منبر «مسجد میدان کاشان» (نگارنده، ۱۴۰۰) (ب) نام «سلطان جهانشاه» در «مسجد کبود تبریز» (صدراعی، ۱۴۰۱).

Fig. 7: Divergence in the glaze color scheme of the names and titles of kings and rulers compared to the rest of the inscription text during the Timurid and Turkmen periods in Iran: a) The name “Abu Sa'id Kurkan” on the Minbar of the “Jameh Mosque of Meydan, Kashan” (Author, 2021); b) The name “Sultan Jahanshah” in the “Blue Mosque, Tabriz” (Sadraei, 2022).

جدول ۱: بررسی تفاوت رنگ لعاب کاشی نام و القاب شاهان و فرمانروایان نسبت به رنگ سایر متن کتیبه در بناهای دوره تیموری و ترکمانان ایران (نگارنده، ۱۴۰۴).

Tab. 1: Comparison of the glaze color of the names and titles of kings and rulers versus the color of the remaining inscription text in buildings of the Timurid and Turkmen periods in Iran (Author, 2025).

نام اثر	تاریخ کتیبه (ه.ق.)	موضع قرارگیری کتیبه	خوانش متن نام و القاب شاهان و فرمانروایان	رنگ بندی نام و القاب شاهان و فرمانروایان	تصویر کتیبه
مسجد جامع یزد (نمونه اول)	۸۰۹ تا ۸۶۱	سردر ورودی شرقی	شاهرخ بهادرخان	عسلی (طیف رنگ طلائی)	(نگارنده، ۱۴۰۲)
مسجد جامع یزد (نمونه دوم)	۸۰۹ تا ۸۶۱	سردر ورودی شرقی	المظفر سلطان جهانشاه	عسلی (طیف رنگ طلائی)	(نگارنده، ۱۴۰۲)
مسجد جامع یزد (نمونه سوم)	۸۳۶	کتیبه سرستون نمای سمت راست ایوان گنبدخانه	شاهرخ بهادر سلطان خلدالله	حنایی (طیف رنگ طلائی)	(نگارنده، ۱۴۰۲)
مسجد جامع امیر چخماق یزد	۸۴۱	سردر ورودی شرقی	شاهرخ بهادر سلطان	عسلی (طیف رنگ طلائی)	(نگارنده، ۱۴۰۲)

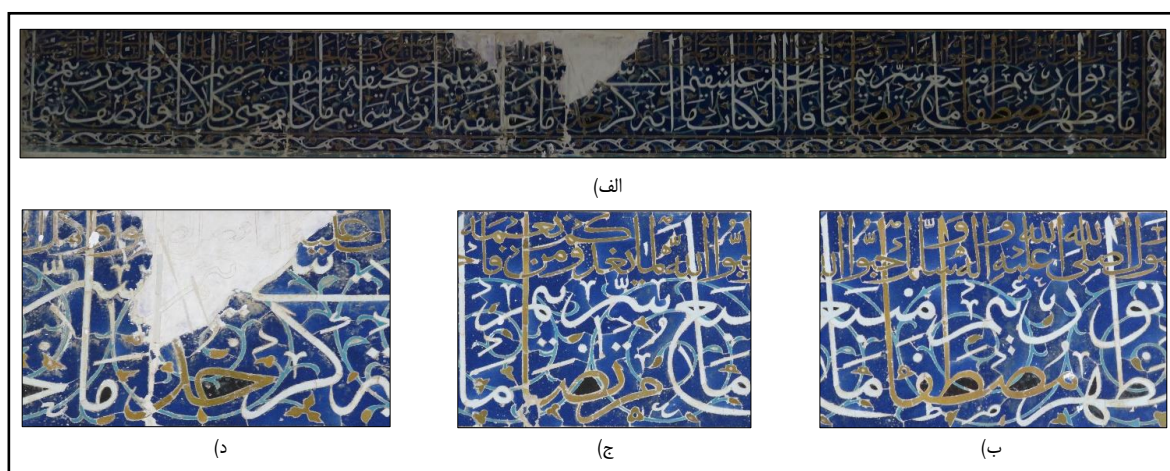
(صالحی کاخکی، ۱۳۹۶)	حنایی (طیف رنگ طلایی)	شاهرخ بهادر	سردر ورودی	۸۴۳	مدرسه دودر مشهد
(طاهری مقدم و کاظم‌نژاد، ۱۳۹۶: ۴۰)	قرمز آخراپی با تزئین طلاچسبان	شاهرخ	سردر ورودی	بین سال‌های ۸۴۱ تا ۸۴۸	مدرسه غیاثیه خرگرد خواف
(صالحی کاخکی، ۱۳۸۹)	حنایی (طیف رنگ طلایی)	شاهرخ بهادر	فضای داخلی ایوان	۸۴۸	بقعه زین‌الدین ابوبکر تایبادی (نمونه اول)
(صالحی کاخکی، ۱۳۸۹)	حنایی (طیف رنگ طلایی)	شاهرخ بهادر	فضای داخلی ایوان	۸۴۸	بقعه زین‌الدین ابوبکر تایبادی (نمونه دوم)
(نگارنده، ۱۴۰۰)	متمایل به حنایی - عسلی (طیف رنگ طلایی)	شاهرخ بهادرخان	سردر ورودی	۸۴۸	مسجد جامع ورزنه اصفهان
(نگارنده، ۱۴۰۰)	عسلی (طیف رنگ طلایی)	سلطان بن محمد	سردر ورودی	۸۵۱	بیت‌الشتاء مسجد جامع اصفهان

	عسلی (طیف رنگ طلایی)	الفتح محمدی	سردر ورودی	۸۵۷	بقعه درب امام اصفهان
(نگارنده، ۱۴۰۰)					
	حنایی (طیف رنگ طلایی)	ابوسعید کورکان	منبر	(بازه زمانی ۸۵۵-۸۷۲)	مسجد میدان کاشان
(نگارنده، ۱۴۰۰)					
	عسلی (طیف رنگ طلایی)	سلطان جهان شاه	سردر ورودی	۸۷۰	مسجد کبود تبریز
(صدرایی، ۱۴۰۱)					
	عسلی (طیف رنگ طلایی) - متماثل به حنایی -	الاعظم ابوالنصر حسن بهادر و کلمه «الله» در سطر اول	ایوان جنوبی	۸۸۰	ایوان جنوبی مسجد جامع اصفهان
(نگارنده، ۱۴۰۰)					
	عسلی (طیف رنگ طلایی)	بقایایی از لعاب عسلی از کلمه «خان» مربوط به عبارت «ابی المظفر یعقوب بهادر خان»	سردر ورودی	۸۹۵	خانقاه شیخ ابومسعود رازی
(نگارنده، ۱۴۰۰)					
	عسلی (طیف رنگ طلایی) - متماثل به حنایی -	ابوالمظفر رستم بهادر خان خلدالله تعالی	سردر ورودی	۹۰۲	بقعه درب کوشک اصفهان
(نگارنده، ۱۴۰۰)					

بحث و تحلیل

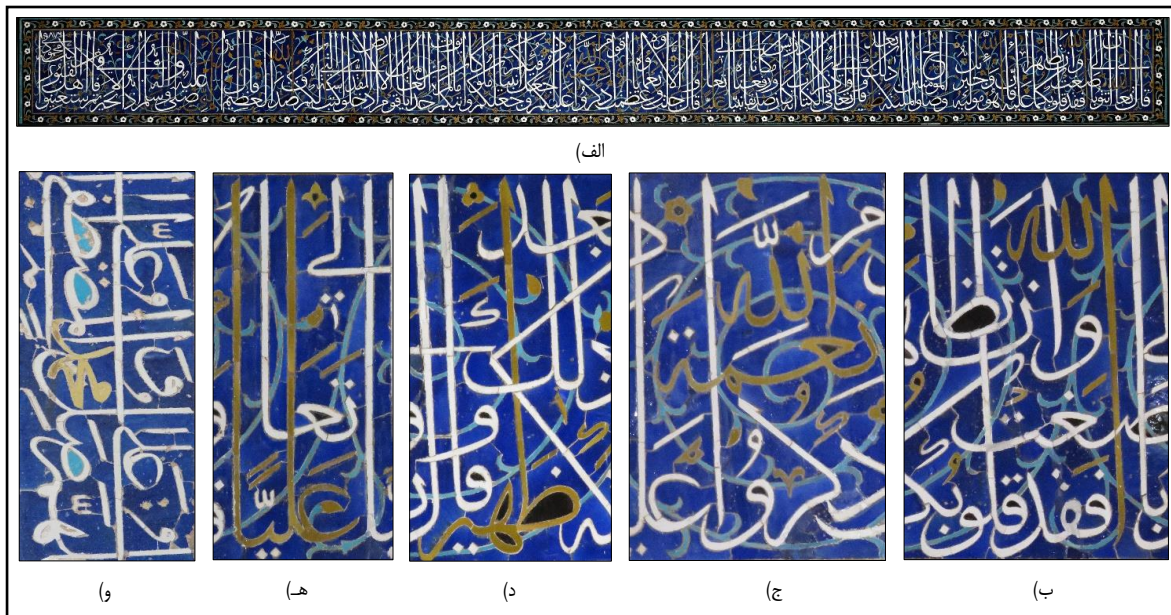
با بررسی‌های انجام‌شده بر روی نمونه‌های آماری مورد مطالعه، آن‌چه که در کتیبه‌های مشهود است، تفاوت رنگ نام و عناوین سلاطین، نسبت به رنگ بقیه متن کتیبه‌ها است که این امر، یک الگوی رایج در کتیبه‌نگاری تزئینات کاشی‌کاری دوره تیموری و ترکمانان (قراقویونلوها و آق‌قویونلوها) محسوب می‌شود. سنتی که از اواخر دوره مظفری مشاهده می‌شود و اوج کاربرد آن، مربوط به بناهای تاریخی تیموریان و ترکمانان است و

در ادوار بعد (صفوی) نیز ادامه می‌یابد. نمونه این شیوه در کتیبه‌نگاری عهد مظفری، در بنای «مسجد پامنار کرمان» (السلطان احمد)، قابل مشاهده است. تغییر رنگ نام به همراه ذکر القاب برای پادشاه و شاهزادگان، در بیش‌تر کتیبه‌های ابنیه دوره تیموری و ترکمانان، با رنگی متفاوت از متن سایر کتیبه و اغلب به رنگ عسلی، حنایی، قرمز آخرايي نمایان است که تأکیدی بر عنوان اصلی حاکم وقت است. گاهی نام شاه، با تزئیناتی به شیوه طلاچسبان روی کاشی، همانند کتیبه ایوان ورودی مدرسه غیاثیه خرگرد خواف، نیز دیده می‌شود. به احتمال زیاد تمامی این موارد، دارای تزئینات طلاچسبان بر روی لعاب عسلی، حنایی، قرمز آخرايي بوده‌اند که به مرور زمان و یا در حین مرمت از بین رفته‌اند. هرچند تفاوت‌هایی جزئی در رنگ‌بندی لعاب القاب و اسم شاهان و فرمانروایان در کتیبه‌ها دیده می‌شود. اما در مجموع همگی در طیف‌های متفاوتی از رنگ طلایی هستند که در واقع برجسته و خاص بودن این دسته از افراد را، برای سائرین مشخص می‌کند. لازم به ذکر است که، متفاوت بودن رنگ بخشی از کتیبه نسبت به سایر متن، سنتی که در دیگر نقاط کشور، فقط برای نام فرمانروا، شاه یا حاکم وقت و القاب آن‌ها، اجرا شده است. این در حالی است که در منطقه یزد، علاوه بر موارد مذکور (مسجد جامع یزد و مسجد جامع امیر چخماق یزد)، برای ذکر نام و صفات خدا و حضرت محمد (ص)، هم‌چنین برای نشان دادن پایان آیات، در کتیبه‌های طولانی نیز، مورد استفاده قرار گرفته که در نوع خود منحصربه‌فرد است. «خانقاه/ بقعه شاه ولی تفت/ شاه خلیل ثانی تفت» (کلمات «مصطفی»، «مرتضا»، «خدا») (تصویر ۸ الف-د)، کتیبه منسوب به «خانقاه/ بقعه شاه ولی تفت/ شاه خلیل ثانی تفت» موجود در بخش اسلامی موزه ملی ایران (واژه‌های «الله»، «الله»، «الله»، «ظہیر»، «علیا»، «نعمه‌الله»، «الله»، «الله»، «النبی‌الله») و کتیبه اطراف در چوبی ورودی «مسجد جامع شاه ولی تفت» («محمد»)، از جمله شواهدی است که می‌توان بدان‌ها اشاره نمود (تصویر ۹ الف-و). نکته حائز اهمیت این‌که برخلاف سنت دوره تیموری و ترکمانان، که نام فرمانروا و القاب وی، با رنگی متفاوت از دیگر قسمت‌های کتیبه، نوشته می‌شده، در برخی از کتیبه‌های دوران مذکور، نام و لقب‌های آن‌ها، هم رنگ کتیبه اصلی بوده است. از جمله این نمونه‌ها به کتیبه «سردر خانقاه/ سردر دارالسیاده/ حسینی» افوشته نطنز (شاهرخ بهادرخان خلدالله)، مسجد «مجموعه شیخ علی بنیمان» در پیداخوید تفت (ابی المظفر یعقوب بهادر خان)، مسجد جامع سمنان (شاهرخ شاه ادام‌الله ملکه و سلطانه)، خانقاه شاهرخ دامغان (شاهرخ بهادر خلدالله ملکه)، لوح کتیبه بخش شمالی هشتی ورودی ضلع شرقی مسجد جامع یزد (ابوالمظفر جهان‌شاه)، می‌توان اشاره نمود (تصویر ۱۰ الف-ه).

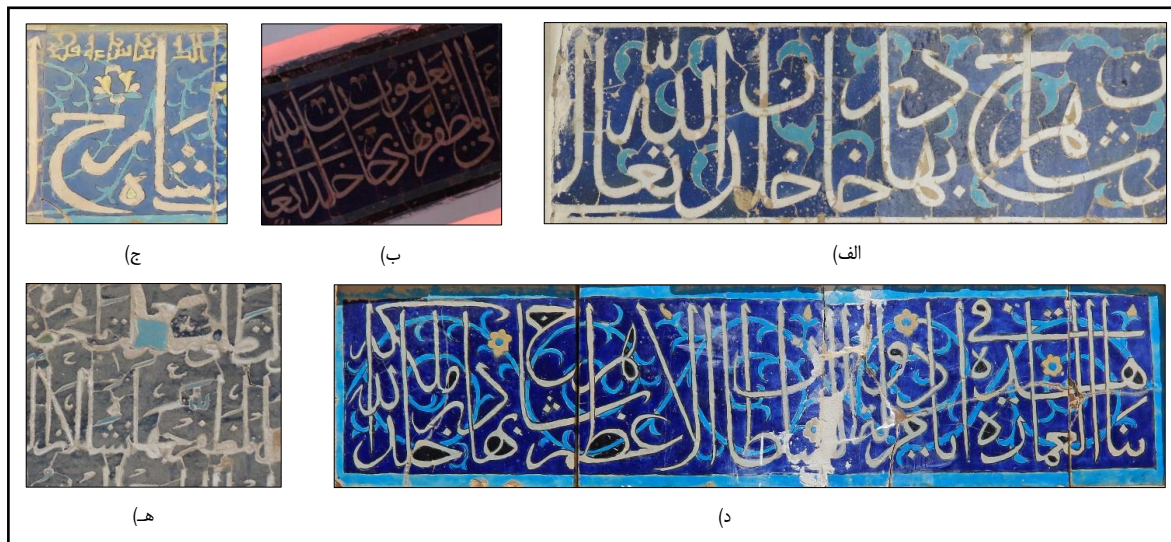
تصویر ۸: متفاوت بودن رنگ‌بندی لعاب کاشی نام خدا و ائمه اطهار نسبت به سایر متن کتیبه در: الف) «خانقاه/ بقعه شاه ولی تفت/ شاه خلیل ثانی تفت» الف) نام «مصطفی» ب) نام «مرتضا» ج) نام «خدا» (نگارنده، ۱۴۰۲).

Fig. 8: Divergence in the glaze color scheme of the names of God and the Imams compared to the rest of the inscription text in the a) Khanqah/ Shrine of Shah Wali Taft / Shah Khalil Thani Taft"; b) The name "Mustafa"; c) The name "Murteza"; d) The name of God" (Author, 2023).

تصویر ۹: متفاوت بودن رنگ بندی لعاب کاشی نام و صفات خدا و ائمه اطهار و کلمات نشان دهنده پایان آیات نسبت به سایر متن کتیبه در «خانقاه/ بقعه شاه ولی تفت/ شاه خلیل ثانی تفت» (الف) کتیبه منسوب به «خانقاه/ بقعه شاه ولی تفت/ شاه خلیل ثانی تفت» موجود در بخش اسلامی موزه ملی ایران ب-ج) کلمات «الله» و «نعمه الله» تأکیدی بر یگانگی خداوند د-ه) کلمات «ظهر» و «علیا» نشان دهنده پایان آیات در کتیبه و) کلمه «محمد» در کتیبه اطراف در ورودی «مسجد جامع شاه ولی» تفت (نگارنده، ۱۴۰۲).

Fig. 9: Divergence in the glaze color scheme of the names of God, the attributes of God, the names of the Imams, and end-of-verse markers compared to the rest of the inscription text in the “Khanqah/ Shrine of Shah Vali Taft / Shah Khalil Thani Taf”: a) Inscription attributed to the “Khanqah/ Shrine of Shah Vali Taft / Shah Khalil Thani Taf” located in the Islamic section of the National Museum of Iran; b-c) The words “Allah” and “Ni’matullah” emphasizing the Oneness of God; d-e) The words “Zahir” and “Ulya” serving as verse endings in the inscription; f) The word “Muhammad” in the surrounding inscription at the entrance of the “Shah Vali Jameh Mosque, Taft” (Author, 2023).

تصویر ۱۰: هم رنگ بودن لعاب کاشی نام و القاب شاهان نسبت به سایر متن کتیبه ها در ابنیه دوره تیموری و ترکمانان ایران الف) «سردر خانقاه/ سردر دارالسیاده/ حسینیه» افوشته نطنز ب) مسجد «مجموعه شیخ علی بنیمان» در بیداخوید تفت ج) مسجد جامع سمنان د) خانقاه شاهرخ دامغان ه) لوح کتیبه بخش شمالی هشتی ورودی ضلع شرقی مسجد جامع یزد (نگارنده، ۱۴۰۲).

Fig. 10: Uniformity in the glaze color of the names and titles of kings with the rest of the inscription text in Timurid and Turkmen era buildings: a) Entrance portal of the “Khanqah/Dar al-Siyada/Hosseiniyeh” in Afoushteh, Natanz; b) “Sheikh Ali Baniman Complex” Mosque in Bidakhavid, Taft; c) “Jameh Mosque of Semnan”; d) “Shahrukh Khanqah, Damghan”; e) The inscription panel on the northern part of the eastern entrance octagon of the “Jameh Mosque of Yazd” (Author, 2023).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با اهداف معرفی بناهای دارای کتیبه‌های کاشی حاوی رنگ‌بندی لعاب متمایز نام و القاب شاهان و فرمانروایان، در دوره تیموری و ترکمانان ایران و هم‌چنین شناسایی ویژگی‌های رنگ‌بندی‌ها و دلایل کاربرد آن‌ها صورت پذیرفته، چرا که کاستی و خلأ منابع اطلاعاتی در این زمینه، احساس می‌شد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که در کتیبه‌های کاشی ۱۶ نمونه از ۱۲ بنا، در استان‌های اصفهان (اصفهان، کاشان، ورزنه)، خراسان رضوی (تایباد، خرگرد خواف، مشهد)، یزد (یزد) و آذربایجان شرقی (تبریز) این دسته از تزئینات یافت شد. اغلب کتیبه‌هایی که نام و عناوین شاهان و فرمانروایان در آن‌ها واقع شده، به قلم ثلث و با تکنیک کاشی معرق یا گاهی معرق در تلفیق با لعاب‌پیران کار شده‌اند. برخی نمونه‌ها، به شیوه مادر و فرزند و در مواردی به صورت تک سطری هستند. تمامی کتیبه‌های مورد بررسی، به رنگ سفید در زمینه لاجوردی اجرا شده‌اند، هم‌چنین در بیش‌تر موارد در پس‌زمینه، دارای قوس‌های حلزونی/ماریچ فیروزه‌ای مزین به نقش‌مایه‌ای ختایی هستند. نام شاه، فرمانروا، حاکم و القاب وی، در بیش‌تر کتیبه‌های این دوران، با رنگی متفاوت از سایر قسمت‌های کتیبه، اغلب در طیف رنگ طلایی مانند حنایی، عسلی یا متمایل به حنایی-عسلی هستند و گاهی قرمز آخراپی، هم‌چنین در نمونه‌هایی با تزئین طلاچسبان، روی کاشی، نمایان است که تأکیدی بر حاکمیت شاهان و فرمانروایان وقت است. این ویژگی کتیبه‌ها، با توجه به اهمیتی که دارند، در بیش‌تر بناهای تاریخی، اغلب در سردر ورودی، یا ایوان‌های اصلی که بیش از دیگر قسمت‌های بنا، در معرض دید قرار داشته، نصب شده‌اند. اما در سایر بخش‌های بنا، مانند سرستون‌ها و نمونه‌هایی هم‌چون منبرها نیز، کاربرد داشته است. کتیبه‌های سردر ورودی مسجد جامع یزد که نام دو شاه تیموری «شاهرخ بهادرخان خلدالله» به رنگ عسلی (طیف رنگ طلایی) و ترکمان «المظفر سلطان جهان‌شاه» با لعاب عسلی (طیف رنگ طلایی) ذکر شده، در سرستون سمت راست ستون نمای ایوان مسجد مذکور، نام «شاهرخ بهادر سلطان خلدالله» حنایی رنگ (طیف رنگ طلایی)، کتیبه سردر ورودی مسجد جامع امیرچخماق یزد «شاهرخ بهادر سلطان» به رنگ عسلی (طیف رنگ طلایی)، سردر ورودی مدرسه دودر مشهد «شاهرخ بهادر» با لعاب حنایی (طیف رنگ طلایی)، سردر ورودی مدرسه غیاثیه خرگرد خواف «شاهرخ» به رنگ قرمز آخراپی با تزئین طلاچسبان، در کتیبه کمربندی داخل ایوان و هم‌چنین کادر مربع شکل سمت راست داخل ایوان بقعه زین‌الدین ابوبکر تایبادی، هر دو مورد «شاهرخ بهادر» به رنگ حنایی، سردر ورودی مسجد جامع ورزنه اصفهان «شاهرخ بهادرخان» با لعاب متمایل به حنایی-عسلی (طیف رنگ طلایی)، سردر بیت‌الشتاء/شبستان زمستانی مسجد جامع اصفهان «سلطان بن محمد» به رنگ عسلی (طیف رنگ طلایی)، ایوان جنوبی/صفه صاحب مسجد جامع اصفهان نام فرمانروا «الاعظم ابوالنصر حسن بهادر» و کلمه «الله» در سطر اول با لعاب متمایل به حنایی-عسلی (طیف رنگ طلایی)، در سردر ورودی بقعه درب امام اصفهان «الفتح محمدی» به رنگ عسلی (طیف رنگ طلایی)، در خانقاه شیخ ابومسعود رازی اصفهان بقایایی از لعاب عسلی از کلمه «خان» مربوط به عبارت «ابی المظفر یعقوب بهادرخان»، در «بقعه درب‌کوشک» اصفهان «ابوالمظفر رستم بهادرخان خلدالله تعالی» با لعاب متمایل به حنایی-عسلی (طیف رنگ طلایی)، هم‌چنین در منبر مسجد میدان کاشان اسم «ابوسعید کورکان» به رنگ حنایی (طیف رنگ طلایی) و در مسجد کبود تبریز نام «سلطان جهان‌شاه» به رنگ عسلی (طیف رنگ طلایی)، همگی با رنگی متفاوت، دیده می‌شوند. رنگ‌بندی لعاب نام و القاب سلاطین، علاوه بر این که می‌توان آن‌ها را دلیلی بر سنت کتیبه‌نگاری در فضاهای معماری تیموریان و ترکمانان دانست، عباراتی سیاسی هستند که تأکیدی ضمنی بر مشروعیت‌بخشی حکومت و قدرت فرمانروایان دارد. به‌طوری‌کلی، تفاوت رنگ نام و القاب شاهان و فرمانروایان، نسبت به رنگ سایر قسمت‌های کتیبه، اغلب در طیف رنگ طلایی، یک الگوی رایج، در کتیبه‌نگاری عصر تیموری و ترکمانان، محسوب می‌گردد که تأکیدی بر عنوان اصلی حاکم وقت دارد. به‌طوری‌که این سنت، در دوره تیموری و ترکمانان بسیار مرسوم و متداول می‌شود و در دوره بعد از آن، در دوره صفوی هم در کتیبه‌نگاری بناها به کار رفته است.

سپاسگزاری

در پایان لازم است تا از راهنمایی‌ها و مساعدت‌های ارزشمند آقای دکتر احمد صالحی کاخکی و هم‌چنین آقای دکتر علی صدراایی قدردانی شود.

تضاد منافع

نویسندگان ضمن رعایت اخلاق نشر در ارجاع‌دهی و دقیق بودن آن در متن و انتهای مقاله، نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

پی‌نوشت‌ها

۱. این شیوه کتیبه‌نگاری، در سایر استان‌های کشور که تزئینات کاشی‌کاری دوره تیموری و ترکمانان در آن‌ها یافت شده است، احتمالاً موجود بوده که در زمان‌های گذشته تخریب شده‌اند و آثاری از آن‌ها موجود نیست.
۲. در کتیبه‌های دوره تیموری و ترکمانان، املاء حرف «گ» را به صورت «ک» می‌نوشته‌اند.

کتابنامه

- ابن عرب‌شاه، احمد بن محمد، (۱۳۵۶). زندگانی شگفت‌آور تیمور (عجایب المقدور فی اخبار تیمور). چاپ اول، ترجمه محمد علی نجاتی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- احمدی‌دستگردی، حوری‌وش، (۱۳۹۳). «دولت‌های ترکمان (قراقویونلو و آق‌قویونلو)»، در کتاب: تاریخ جامع ایران، چاپ اول، جلد ۱۰، زیر نظر: کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)، ۵۶۱-۶۸۴.
- اشپولر، برتولد، (۱۳۸۴). «اوضاع سیاسی ایلخانان» در: ایلخانان. چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی: ۱۴-۲۲.
- اقبال آشتیانی، عباس، (۱۳۸۸). تاریخ مغول (از حمله چنگیز تا تشکیل دولت تیموری). چاپ نهم، تهران: امیرکبیر.
- اقبال آشتیانی، عباس، (۱۳۹۲). تاریخ ایران از صدر اسلام تا انقراض قاجاریه. چاپ دوم، تهران: دبیر.
- اوکین، برنارد، (۱۳۸۶). معماری تیموری در خراسان. چاپ اول، ترجمه علی آخشینی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- باسورث، کلیفورد ادموند، (۱۳۸۱). سلسله‌های اسلامی جدید: راهنمای گاهشماری و تبارشناسی. چاپ اول، ترجمه فریدون بدره‌ای، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- ترابی طباطبائی، جمال، (۱۳۴۸). نقش‌ها و نگاشته‌های مسجد کبود تبریز. چاپ اول، تبریز: نشریه موزه آذربایجان شرقی.
- حافظ‌ابرو، شهاب‌الدین عبدالله، (۱۳۸۰). زُبدة التَّواریخ. چاپ اول، جلد ۳، به تصحیح: کمال حاج سید جوادی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات.
- خسروی بیژن‌م، فرهاد، (۱۳۹۵). «پیدایش کتیبه‌نگاری نستعلیق در تزئینات معماری دوره تیموری ایران و سیر تحول آن در دوره صفوی». رساله دکتري پژوهش هنر، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی (منتشر نشده).
- خواندمیر، غیاث‌الدین بن همادالدین، (۱۳۳۳). تاریخ حبیب‌السیر فی اخبار افراد بشر. چاپ اول، جلد ۳، زیر نظر محمد دبیرسیاقی، تهران: خیام.
- دولت‌شاه سمرقندی، دولت‌شاه بن بختیشاه، (۱۳۸۲). تذکرة الشعراء. چاپ اول، به اهتمام و تصحیح ادوارد براون، تهران: اساطیر.

- راشدنیا، زهرا، (۱۴۰۳). «شناخت ویژگی‌ها و طبقه‌بندی تزئینات کاشی‌کاری در بناهای دوره تیموری و ترکمانان ایران امروزی (با تأکید بر استان یزد)». رساله دکتری باستان‌شناسی، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده حفاظت و مرمت (منتشر نشده).
- راشدنیا، زهرا؛ و صالحی‌کاخکی، احمد، (۱۴۰۴). «مطالعه و مقایسه کاشی‌کاری مدرسه غیاثیه خرگرد با کاشی‌کاری مجموعه مصلاهی گوهرشاد و مقبره خواجه عبدالله انصاری در هرات». پژوهشنامه خراسان بزرگ، ۱۶ (۵۸): ۶۴-۲۷. https://jgk.imamreza.ac.ir/article_206419.html
- رجایی باغسرخ، امیر؛ و بصیری، سمیه، (۱۳۹۱). کتیبه‌نگاری بازنشاسی هنرهای سنتی-اسلامی (۴). چاپ اول، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- رویمر، هانس روبرت، (۱۳۷۹ الف). «آل جلایر، آل مظفر و سربداران». در: تاریخ ایران دوره تیموریان، پژوهش از دانشگاه کمبریج. چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: جامی: ۵۰-۱۱.
- رویمر، هانس روبرت، (۱۳۷۹ ب). «جانشینان تیمور». در: تاریخ ایران دوره تیموریان، پژوهش از دانشگاه کمبریج، چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: جامی، ۱۵۳-۱۰۷.
- رویمر، هانس روبرت، (۱۳۷۹ ج)، «سلسله‌های ترکمانان». در: تاریخ ایران دوره تیموریان، پژوهش از دانشگاه کمبریج، چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: جامی، ۱۹۳-۱۵۴.
- سلیمانی، پروین؛ وحیدزاده، رضا؛ و فرهنگ بروجنی، حمید، (۱۳۹۴). کتیبه‌های کاشی معرق در ایران. چاپ اول، تهران: هم‌پا.
- شامی، نظام‌الدین، (۱۳۶۳). ظفرنامه. چاپ اول، به‌کوشش: پناهی سمنانی، تهران: بامداد.
- صالحی‌کاخکی، احمد، (۱۳۷۴). «کتیبه‌های بقعه زین‌الدین ابوبکر تایب‌ادی». اثر، ۲۵ (۱۶): ۹۸-۶۲. <https://journal.richt.ir/athar/article-1-123-fa.html>
- صحراگرد، مهدی، (۱۳۸۷). «تأثیر تحولات خوشنویسی بر کتیبه‌نگاری ابنیه (دوره سامانی تا تیموری)». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد پژوهش هنر، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر (منتشر نشده).
- طاهری مقدم، علی‌رضا؛ و کاظم‌نژاد، سمانه، (۱۳۹۶). «پالت رنگ کاشی‌کاری مدرسه غیاثیه خرگرد بنای ماندگار دوره تیموری در خراسان». نگارینه هنر اسلامی، (۱۳): ۵۰-۳۲. https://niamag.birjand.ac.ir/article_1276.html
- طبیبی، عبدالحکیم، (۱۳۶۸). تاریخ مختصر هرات در عصر تیموریان. چاپ اول، فهرست و تعلیقات فرید مرادی، تهران: هیرمند.
- گروه، ارنست، (۱۳۷۶). «هنر تیموری». در کتاب: هنر ایلخانی و تیموری، چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی.
- مجتبی، حسین، (۱۳۸۹). هرات در عهد تیموریان. مشهد: مرندیز؛ نیشابور: دانشگاه آزاد نیشابور، چاپ اول.
- منز، بئاتریس، (۱۳۸۴). «برآمدن تیمور». در کتاب: تیموریان. چاپ اول، ترجمه یعقوب آژند، تهران: مولی، ۱۹-۷۶.
- میرجعفری، حسین، (۱۳۸۸). تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره تیموریان و ترکمانان. چاپ هشتم، تهران: سمت؛ اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- میرخواند، محمد بن خاوندشاه بلخی، (۱۳۷۳). روضه‌الصفاء. چاپ اول، جلد ۶، تهذیب و تلخیص: عباس زریاب، تهران: علمی.
- ویلبر، دونالد، و گلمبک، لیزا، (۱۳۷۴). معماری تیموری در ایران و توران. چاپ اول، ترجمه کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی، تهران: سازمان میراث فرهنگی.
- هنرفر، لطف‌الله، (۱۳۵۶). اصفهان. چاپ دوم، تهران: چاپخانه سپهر.
- هیلن‌براند، رابرت، (۱۳۸۷). «معماری ایران در دوره صفویان». در: تاریخ ایران کمبریج، جلد ۶، ترجمه تیمور قادری، تهران: مهتاب، چاپ اول: ۴۹۵-۴۰۳.

References

- Ahmadidaštgerdi, H., (2014). "Turkmen Dynasties (Qara Qoyunlu and Aq Qoyunlu)". in: *Comprehensive History of Iran*, Vol. 10, supervised by K. Mousavi Bojnurdi. Tehran: The Center for the Great Islamic Encyclopedia: 561-684. (In Persian).
- Boworth, C. E., (2002). *The new islamic dynasties: a chronological and genealogical manual*. Translated by F. Badrei. The Irano-Islam Research Center. (In Persian).
- Dowlatshah Samarqandi, D. B., (2003). *Tazkiratu al-Shuara*. Edited by E. Browne, Tehran: Asatir (In Persian).
- Ebn-Arabshah, A. M., (1977). *The Strange Life of Timur (Aja'ib al-Maqdour fi Akhbar Timur)*. Translated by Mohammad Ali Nejati. Tehran: Bongah-e Tarjome va Nashr-e Ketab. (In Persian).
- Eqbal Ashtiani, A., (2009). *History of the Mongols (From the Invasion of Genghis Khan's to the Formation of the Timurid State)*. Tehran: Amirkabir. (In Persian).
- Eqbal Ashtiani, A., (2013). *History of Iran from the Early Islamic Period to the Extinction of the Qajar Dynasty*. Tehran: Dabir. (In Persian).
- Grube, E., (1997). "Timurid Art". in: *The Book: Ilkhanid and Timurid Art*. Translated by Y. Azhand. Tehran: Mola. (In Persian).
- Hafez Abro, S. A., (2001). *Zubdat al-Tawarikh*, Vol. 3. Edited by Kamal Haj Seyed Javadi. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. (In Persian).
- Hillenbrand, R., (2008). "Iranian Architecture in the Safavid Period". in: *The Cambridge History of Iran*, Vol. 6. translated by Timur Ghaderi, Tehran: Mahtab, 495-403. (In Persian).
- Honarfar, L., (1977). *Isfahan*. Tehran: Sepehr Printing House. (In Persian).
- Khosravi Bizhaem, F., (2017). "The Genesis of Naṣṭa'liq Inscription in Iranian Architectural Decoration at Timurid Dynasty and its Evolution at Safavid Dynasty". PhD Thesis, Faculty Research of Art, Art University of Isfahan. (Unpublished), (In Persian).
- Khvandamir, G. H., (1954). *The history of Habib al-Sirr in the news of human beings*, Vol. 3. Supervised by Mohammad Dabirsaghi. Tehran: Khayyam. (In Persian).
- Mirja'fari, H., (2009). *The History of the Political, Social, Economic, and Cultural Changes in Iran during the Timurid and Turkmen Periods*. Tehran: Samt. (In Persian).
- Menz, B., (2005). "The Rise of Timur". in: *The Book: Timurids*, Translated by Y. Azhand. Tehran: Mola: 19-76 (In Persian).
- Mirkhvand, M. K. B., (1994). *Rowzat al-Safa*, Vol. 6. Edited and abridged by Abbas Zaryab. Tehran: Elmi. (In Persian).
- Mojtavavi, H., (2010). *Herat during the Timurid Era*. Mashhad: Marandiz; Neyshabur: Islamic Azad University, Neyshabur. (In Persian).
- O'Kane, B., (2007). *Timurid Architecture in Khorasan*. Translated by A. Akhshini. Mashhad: Islamic Research Foundation (In Persian).
- Rajai Baghsorkhi, A. & Basiri, S., (2012). *Epigraphy: Recognition of Traditional-Islamic Arts (4)*. Tehran: Research Institute of Culture, Art, and Communication. (In Persian).
- Rashednia, Z., (2025). "Identification and Classification of Tilework Ornamentation in the

Architecture of the Timurid and Turkmen Periods in Present-day Iran (Focusing on Yazd Province)". PhD Thesis, Faculty Archaeology, Art University of Isfahan. (Unpublished), (In Persian).

- Rashednia, Z. & Salehi Kakhki, A., (2025). "Studying and Comparing the Tilework of Ghiasieh Khargerd School with the Tilework of the Complex of Goharshad and the Mausoleum of Khwaja Abdullah Ansari in Herat". *Journal of Greater Khorasan*, 16 (58): 27-64. https://jgk.imamreza.ac.ir/article_206419.html (In Persian).

- Roemer, H. R., (1990 a). "The Jalayirids, the Muzaffarids, and the Sarbedaran". in: *History of Iran during the Timurid Era*, Research from the University of Cambridge, Translated by Y. Azhand. Tehran: Jami: 11-50. (In Persian).

- Roemer, H. R., (1990 b). "The Successors of Timur". in: *History of Iran during the Timurid Era*, Research from the University of Cambridge, Translated by Y. Azhand. Tehran: Jami: 107-153. (In Persian).

- Roemer, H. R., (1990 c). "The Turkmen Dynasties". in: *History of Iran during the Timurid Era*, Research from the University of Cambridge, Translated by Y. Azhand. Tehran: Jami: 154-193. (In Persian).

- Sahragard, M., (2008). "The Influence of Islamic Calligraphy on Epigraphy of Islamic Architecture (Samanid to Timurid Period)". Master's thesis, Faculty Research of Art, Shahed University. (Unpublished), (In Persian).

- Salehi Kakhki, A., (1995). "Inscriptions of the Zeyn al-Din Abu Bakr Taybadi Shrine". *Athar*, 25 (16): 62-98. <https://journal.richt.ir/athar/article-1-123-fa.html> (In Persian).

- Shami, N., (1984). *Zafarnameh*. Edited by M. Ahmadpanahi Semnani. Tehran: Bamdad (In Persian).

- Soleimani, P., Vahidzadeh, R. & Farhamand Broujeni, H., (2015). *Mosaic Moaraqh tile Inscriptions in Iran*. Tehran: Hampa. (In Persian).

- Spuler, B., (2005). "The Political Situation of the Ilkhanids" in: *The Ilkhanids*, Translated by Yaqhoub Azhand. Tehran: Mola: 14-22. (In Persian).

- Tabibi, A., (1989). *A Brief History of Herat in the Timurid Era*. Edited by F. Moradi. Tehran: Hirmand. (In Persian).

- Taheri Moghadam, A. & Kazemnejad, S., (2017). "Tilework color palette of Ghiyasiyeh School of Khargerd: The permanent building of the Timurid period in Khurasan". *Negarineh Islamic Art*, (13): 32-50. https://niamag.birjand.ac.ir/article_1276.html (In Persian).

- Wilber, D. & Golombek, L., (1995). *The Timurid architecture of Iran and Turan*. Translated by K Afsar & M. Y. Kiani, Tehran: Cultural Heritage Organization. (In Persian).